

การพัฒนาสิทธิการมีทนายความในคดีอาญา กรณีศึกษาทนายความแห่งรัฐ

Development of the right to have a lawyer in criminal cases

Case Study: Public Defender

ฤทธิชัย เสวตพันธิกุล¹, อัศกร ไชยพงษ์²

Rittichai Saweatpantikul¹, Akkakorn Chaiyapong²

¹ นิติศาสตรมหาบัณฑิต คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี จังหวัดสุราษฎร์ธานี

โทร. 0-7791-3333 โทรสาร 0-7791-3348 อีเมล 65052538102@student.sru.ac.th

² อาจารย์ประจำหลักสูตรนิติศาสตรมหาบัณฑิต คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี จังหวัดสุราษฎร์ธานี

โทร. 0-7791-3333 โทรสาร 0-7791-3348 อีเมล Akkakorn1965@windowslive.com

บทคัดย่อ

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษาแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับสิทธิการมีทนายความในคดีอาญาโดยรัฐ จัดหาให้ (2) ศึกษามาตรการกฎหมายและวิเคราะห้เกี่ยวกับสิทธิการมีทนายความในคดีอาญาโดยรัฐจัดหาให้ โดยวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ ผลการศึกษาพบว่า (1) สิทธิการมีทนายความโดยรัฐจัดหาให้ เป็นหลักประกันสิทธิขั้นต่ำของผู้ต้องหา และจำเลยในคดีอาญา ที่มีผลมาจากหลักสันนิษฐานไว้ก่อนว่าเป็นผู้บริสุทธิ์ หลักประธานในคดี และหลักอาวูรที่เท่าเทียม (2) ทนายความที่รัฐจัดหาให้ตามกฎหมายของประเทศไทยดำรงอยู่ในฐานะทนายความขอแรง ในสังกัดสภานายความในพระบรมราชูปถัมภ์ โดยได้รับค่าตอบแทนในระบบเหมืองจายเป็นรายคดี ไม่ได้มีฐานะเป็นเจ้าของหน้าที่ของรัฐตามระบบทนายความแห่งรัฐแต่อย่างใด อันแตกต่างไปจากระบบทนายความของสหราชอาณาจักร กล่าวคือ กฎหมายจัดระบบทนายความที่รัฐจัดหาให้ออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่ (1) ประเภททนายความแห่งรัฐที่มีฐานะเป็นเจ้าของหน้าที่รัฐ และผ่านการอบรมจากเนติบัณฑิตยสภา โดยจะได้รับสิทธิสวัสดิการค่างตอบแทนในลักษณะเช่นเดียวกับเจ้าหน้าที่ตำรวจ พนักงานอัยการ และผู้พิพากษา (2) ประเภททนายความวิชาชีพอิสระ สังกัดสำนักงานทนายความเอกชน ซึ่งรัฐจะอาศัยการว่าจ้างตามสัญญาเพื่อรับผิดชอบเป็นทนายความตามกรณีคดีไป (3) ผู้ศึกษามีข้อเสนอแนะ ดังนี้ ก) การรับรองสิทธิการมีทนายความโดยรัฐจัดหาให้ให้เป็นไปในระบบบังคับ ข) การตราพระราชบัญญัติการจัดหาทนายความให้แก่ผู้ต้องหา และจำเลยในคดีอาญาโดยรัฐ พ.ศ. 2567 ค) ให้มีคณะกรรมการจัดหาทนายความให้แก่ผู้ต้องหาและจำเลยในคดีอาญา และ ง) ให้มีระบบทนายความแห่งรัฐและระบบทนายความประจำคดี

คำสำคัญ : สิทธิการมีทนายความโดยรัฐจัดหาให้ ทนายความขอแรง ทนายความแห่งรัฐ

ABSTRACT

This study The objectives are to (1) study theoretical concepts regarding the right to have a lawyer in criminal cases (2) study legal measures regarding the right to have a lawyer for accused persons through the state lawyer system (3) analyze and recommend guidelines for protecting the right to have a lawyer. In criminal cases through the state attorney system Using qualitative research methods. The results of the study found that (1) the right to have a lawyer provided by the state It guarantees the minimum rights of accused and defendants in criminal cases. that results from the principle of presumption of innocence The main principle in the case and the principle of equality arms. (2) Lawyers provided by the state in accordance with Thai law exist as lawyers. Under the

jurisdiction of the Lawyers Council under Royal Patronage They receive compensation in a lump sum system on a case-by-case basis. They do not have the status of being a government official according to the state attorney system in any way. Which is different from the lawyer system of the United Kingdom, that is, the law organizes the system of lawyers provided by the state into 2 types: (1) State lawyers who have the status of government officials. (permanent employee) and has been trained by the Thai Bar Association They will be entitled to benefits and compensation in the same manner as police officers. prosecutor and judge (2) type of independent professional lawyer Under the jurisdiction of a private attorney's office The government will rely on contractual employment to take responsibility as lawyers on a case-by-case basis. (3) The study has recommendations as follows: a) Ensuring the right to have a lawyer provided by the state in a compulsory system; b) Enacting the Act on Providing Lawyers for Accused and Defendants in Criminal Cases by the State, B.E. 2024 c) There is a committee to provide lawyers for suspects and defendants in criminal cases, and d) There is a state lawyer system and a case lawyer system.

Keywords : The right to have a lawyer provided by the state, Lawyer, State Attorney

บทนำ

หลักประกันในการให้ความคุ้มครองบุคคลจากการถูกดำเนินคดีอาญาของผู้ต้องหาหรือจำเลย นับเป็นความสำคัญประการหนึ่งที่กติกาสากลระหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง ค.ศ. 1966 หรือเรียกชื่อย่อว่า “กติกาสากล ICCPR” ได้รับรองไว้ โดยความคุ้มครองประการแรกที่เป็นหลักการสำคัญของผู้ต้องหาหรือจำเลยในคดีอาญา ก็คือ “การให้สันนิษฐานไว้ก่อนว่าผู้ต้องหาหรือจำเลย ยังคงเป็นผู้บริสุทธิ์อยู่เสมอ ตราบเท่าที่ศาลยังไม่มีคำพิพากษาว่าผู้ต้องหาหรือจำเลยนั้นเป็นผู้กระทำความผิด” หรือเรียกว่า “presumption of innocence” กล่าวคือ ผู้ต้องหาหรือจำเลยในคดีอาญาจะยังคงเป็นผู้บริสุทธิ์จนกว่าจะพิสูจน์ได้ว่าผิดจริง (innocent until proven guilty) โดยหลักการจะมอบภาระการพิสูจน์ว่าได้กระทำความผิดขึ้นจริงหรือไม่ตามข้อกล่าวอ้างนั้นให้แก่ฝ่ายผู้กล่าวหาเป็นสำคัญ ทำให้ฝ่ายผู้กล่าวหา มีหน้าที่ต้องพิสูจน์ (burden of proof) ข้อกล่าวหาตามข้อกล่าวอ้างนั้น ด้วยวิธีการเสนอพยานหลักฐานที่ทำให้ศาล ซึ่งเป็นคนกลางเป็นผู้รับฟังและวินิจฉัยข้อเท็จจริง (trier of fact) จนถึงระดับเชื่อมั่นว่า ผู้ถูกกล่าวหาได้กระทำความผิดจริงตามข้อกล่าวอ้างนั้นจริงโดยปราศจากข้อพิรุธสงสัย ในทางกลับกันถ้าฝ่ายผู้กล่าวหาไม่สามารถพิสูจน์เช่นนั้นจนสิ้นข้อสงสัยตามสมควร (beyond a reasonable doubt) เสียแล้ว ก็จะต้องยกประโยชน์แห่งความสงสัย (benefit of the doubt) นั้น ให้แก่ผู้ถูกกล่าวหา โดยศาลจะพิพากษาตัดสินว่า ผู้ถูกกล่าวหาไม่มีความผิดและปล่อยตัวผู้ถูกกล่าวหารายนั้นไป หลักการดังกล่าวนี้ถูกรับรองขึ้นในกติกาสากล ICCPR ข้อที่ 14 (2)

จากบทว่าด้วยภาระการพิสูจน์ทางคดีอาญาเช่นที่กล่าวมานี้ จึงนำไปสู่การต่อสู้คดีระหว่างฝ่ายผู้กล่าวหากับฝ่ายผู้ถูกกล่าวหาขึ้นตามมา โดยฝ่ายผู้กล่าวหา นั้น ในวิสัยทั่วไปของระบบการดำเนินคดีอาญาโดยรัฐ (public prosecution) การดำเนินคดีอาญาจะกระทำขึ้นโดยพนักงานอัยการและเจ้าหน้าที่ตำรวจในฐานะตัวแทนรัฐ ซึ่งด้วยวิธีคิดทางกฎหมายดังกล่าวนี้ ย่อมเป็นที่แน่ชัดว่าพนักงานอัยการและเจ้าหน้าที่ตำรวจ คือผู้ที่มีความรู้และความเชี่ยวชาญทางกฎหมายเป็นอย่างดี ในฐานะ “นักกฎหมายมืออาชีพ” โดยหากฝ่ายผู้ถูกกล่าวหาเป็นนักกฎหมายมืออาชีพเช่นเดียวกัน การต่อสู้คดีเพื่อพิสูจน์ความผิดหรือบริสุทธิ์ในคดีอาญาระหว่างฝ่ายผู้กล่าวหากับฝ่ายผู้ถูกกล่าวหา ย่อมอยู่ในระดับที่ทัดเทียมเสมอกัน ซึ่งสิทธิในการต่อสู้คดีอาญาได้อย่างทัดเทียมเสมอกันนี้ ถือว่าเป็นการต่อสู้คดีอาญาได้อย่างเสมอภาคและเกิดผลแห่งความยุติธรรมอย่างแท้จริง แต่ทว่าในทางความเป็นจริงนั้น ฝ่ายผู้ถูกกล่าวหาโดยส่วน

ใหญ่จะเป็นประชาชนทั่วไป หรือเป็นกลุ่มผู้เปราะบางทางสังคม อาทิ คนจน ผู้ที่มีปัญหาครอบครัว ผู้ที่ติดยาเสพติด เป็นต้น ที่มีได้มีความรู้ทางข้อกฎหมายในระดับเทียบเท่ากันกฎหมายมีอาชีพได้ จากปัจจัยนี้เอง จึงนำไปสู่การกำหนดหลักประกันสิทธิในคดีอาญาภายใต้ “หลักอาวุธที่เท่าเทียม” (equality arm) ขึ้นเป็นหลักการประกอบ ทั้งนี้ เพื่ออุดช่องว่างนั้นลงเสีย โดยกลไกสำคัญของหลักอาวุธที่เท่าเทียม ก็คือ การกำหนดให้ “รัฐ” ต้องจัดหา “ทนายความ” ให้แก่จำเลย เพื่อให้การต่อสู้คดีอาญาในครั้งนั้นอยู่ในระดับที่ทัดเทียมกันกับฝ่ายรัฐนั่นเอง ในการนี้ กติกาสากล ICCPR จึงบัญญัติรับรองถึงสิทธิในการมีทนายความของฝ่ายผู้ต้องหาหรือจำเลยในคดีอาญาขึ้น โดยระบุหลักการสิทธิในการมีทนายความโดยรัฐจัดหาให้ไว้ในลักษณะเป็น “หลักประกันขั้นต่ำ” (minimum guarantees) ของกระบวนการยุติธรรมทางอาญา ในข้อ 14 (3d) ด้วยเหตุนี้ สิทธิในการมีทนายความโดยรัฐจัดหาให้ของฝ่ายผู้ถูกกล่าวหา จึงเป็นหลักประกันสิทธิขั้นพื้นฐานในการต่อสู้ทางคดีอาญาที่สากลให้การยอมรับ และไม่อาจละเลยต่อสิทธิดังกล่าวนี้ได้

สำหรับประเทศไทยเกี่ยวกับสิทธิในการดำเนินกระบวนการยุติธรรมทางอาญาของฝ่ายผู้ถูกกล่าวหาตามความสอดคล้องกับหลักการสากลนั้น กล่าวคือ หลักสันนิษฐานไว้ก่อนว่าเป็นผู้บริสุทธิ์ และสิทธิการมีทนายความโดยรัฐจัดหาให้ ได้ถูกรับรองเป็นหลักประกันสิทธิในคดีอาญาในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 อย่างเป็นลำดับ ได้แก่

1) หลักสันนิษฐานไว้ก่อนว่าเป็นผู้บริสุทธิ์ ถูกรับรองขึ้นในมาตรา 29 วรรคสอง ความว่า “ในคดีอาญาให้สันนิษฐานไว้ก่อนว่าผู้ต้องหาหรือจำเลยไม่มีความผิด และก่อนมีคำพิพากษาอันถึงที่สุดแสดงว่าบุคคลใดได้กระทำความผิด จะปฏิบัติต่อบุคคลนั้นเสมือนเป็นผู้กระทำความผิดมิได้”

2) สิทธิในการมีทนายความโดยรัฐจัดหาให้ ถูกรับรองขึ้นในมาตรา 68 วรรคท้าย ความว่า “รัฐพึงให้ความช่วยเหลือทางกฎหมายที่จำเป็นและเหมาะสมแก่ผู้ยากไร้ หรือผู้ด้อยโอกาสในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมรวมตลอดถึงการจัดหาทนายความให้”

ด้วยเหตุนี้ เมื่อรัฐธรรมนูญรับรองหลักสันนิษฐานไว้ก่อนว่าผู้ต้องหาหรือจำเลยยังคงเป็นผู้บริสุทธิ์ จนกว่าจะได้มีการพิสูจน์ในชั้นพิจารณาคดีโดยศาลว่าเป็นผู้กระทำความผิดจริงขึ้นแล้ว จึงเป็นผลโดยตรงให้สิทธิในการมีทนายความโดยรัฐจัดหาให้ จึงต้องถูกรับรองขึ้นพร้อมกันด้วย เพื่อให้กระบวนการพิสูจน์ความผิดหรือบริสุทธิ์ได้กระทำลงบนความยุติธรรมอย่างเสมอภาคกันระหว่างฝ่ายโจทก์และฝ่ายจำเลย โดยอาศัยสิทธิการมีทนายความโดยรัฐจัดหาให้แก่ฝ่ายผู้ต้องหาหรือจำเลย เป็นสิ่งเชื่อมประสานในการขับเคลื่อนกระบวนการยุติธรรมทางอาญา

หลักประกันสิทธิการมีทนายความโดยรัฐจัดหาให้ดังที่กล่าวไว้ เมื่อนำไปพิจารณาประกอบกับระบบการดำเนินคดีอาญาของประเทศไทย ซึ่งยอมรับระบบการดำเนินคดีอาญาในระบบกล่าวหา (Accusatorial System) เป็นสำคัญ เว้นแต่ การดำเนินคดีอาญาทุจริตและประพฤติมิชอบ และการดำเนินคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง สองกรณีหลังนี้ จะดำเนินไปในระบบไต่สวน โดยในระบบกล่าวหาที่กล่าว การต่อสู้คดีอาญาจะกระทำกันโดยคู่ความ กล่าวคือ คู่ความฝ่ายโจทก์ จะมีหน้าที่การพิสูจน์ข้อกล่าวอ้างทางคดีตามที่ตนได้อธิบายฟ้องไว้ ส่วนฝ่ายจำเลยก็จะแก้ต่างคดีเพื่อหักล้างข้อกล่าวอ้างเหล่านั้นของฝ่ายโจทก์ โดยศาลจะวางเฉยเพื่อรับฟังการเสนอข้อเท็จจริง และการแสดงพยานหลักฐานจากคู่ความในฐานะเป็นเพียงผู้ควบคุมการพิจารณาคดีให้เป็นไปตามกฎหมาย จากวิธีการต่อสู้คดีของคู่ความในลักษณะเผชิญหน้าบนความเป็นปฏิปักษ์ต่อกันนี้เอง หลักประกันสิทธิในการมีทนายความโดยรัฐจัดหาให้ จึงเป็นสาระสำคัญที่มีผลต่อคดีเป็นอย่างมาก เพราะหากคู่ความฝ่ายผู้ต้องหาหรือจำเลยไม่มีทนายความคอยให้คำปรึกษาทางคดีเสียแล้ว แต่ในทางตรงกันข้ามคู่ความฝ่ายโจทก์จะมีพนักงานอัยการ และรวมถึงพนักงานสอบสวน เป็นผู้คอยช่วยเหลือทางคดีมาตั้งแต่ต้นกระบวนการ กรณีเช่นนี้ผลทางคดีย่อมโน้มเอียงไปยังฝ่ายโจทก์เสมอ เพราะมีที่ปรึกษาทางกฎหมายอย่างเพียงพอ ซึ่งหากกระบวนการยุติธรรมทางอาญาปล่อยให้การต่อสู้คดีดำเนินไปบนความไม่เสมอภาคตามกฎหมาย กรณีเช่นนี้ก็ย่อมไม่อาจฟังว่าเป็นการต่อสู้คดีในระบบกล่าวหาบนหลักอาวุธที่เท่าเทียมตามหลักการสากลได้

อย่างไรก็ดี เกี่ยวกับสิทธิในการมีทนายความโดยรัฐจัดทำให้ในระบบกล่าวหาของประเทศไทย ในภาษาเรียกทางสังคมนักกฎหมาย จะเรียกในอีกชื่อหนึ่งว่า “ทนายความขอแรง” โดยสิทธิการมีทนายความในลักษณะเป็น “หน้าที่ของรัฐ” ที่จะต้องจัดทำให้แก่ผู้ต้องหาหรือจำเลยนี้ ได้ปรากฏอยู่ในประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา ใน 3 กระบวนการสำคัญ ได้แก่ กระบวนการสอบสวนคดี กระบวนการพิจารณาไต่สวนมูลฟ้องคดี และกระบวนการพิจารณาพิพากษาคดีโดยศาล ซึ่งสิทธิการมีทนายความโดยรัฐจัดทำให้ข้างต้นนี้ มีเงื่อนไขการพิจารณาตามกรณีต่างๆ ปรากฏรายละเอียด ดังนี้

1) กรณีสิทธิการมีทนายความในการไต่สวนผู้ต้องหาเพื่อการขอออกหมายขัง ปรากฏการรับรองสิทธิไว้โดย มาตรา 87 วรรคแปด ความว่า “ในการไต่สวน... ผู้ต้องหาที่มีสิทธิแต่งตั้งทนายความเพื่อแถลงข้อคัดค้านและซักถามพยาน ถ้าผู้ต้องหาไม่มีทนายความเนื่องจากยังไม่ได้มีการปฏิบัติตามมาตรา 134/1 และผู้ต้องหาร้องขอให้ศาลตั้งทนายความให้”

2) กรณีสิทธิการมีทนายความโดยรัฐต้องจัดทำให้ในกระบวนการสอบสวนคดี ปรากฏการรับรองสิทธิไว้โดย มาตรา 134/1 วรรคหนึ่ง และวรรคที่สอง ความว่า “ในคดีที่มีอัตราโทษประหารชีวิต หรือในคดีที่ผู้ต้องหาอายุไม่เกิน 18 ปี ในวันที่พนักงานสอบสวนแจ้งข้อหา ก่อนเริ่มถามคำให้การให้พนักงานสอบสวนถามผู้ต้องหาว่ามีทนายความหรือไม่ ถ้าไม่มีให้รัฐจัดทนายความให้” กับ “ในคดีที่มีอัตราโทษจำคุก ก่อนเริ่มถามคำให้การให้พนักงานสอบสวนถามผู้ต้องหาว่ามีทนายความหรือไม่ ถ้าไม่มีและผู้ต้องหาต้องการทนายความให้รัฐจัดทนายความให้”

3) กรณีสิทธิการมีทนายความโดยรัฐต้องจัดทำให้ในกระบวนการพิจารณาไต่สวนมูลฟ้องคดี ปรากฏการรับรองสิทธิไว้โดยมาตรา 165/1 วรรคหนึ่ง และวรรคที่สอง ความว่า “ในคดีที่มีอัตราโทษประหารชีวิต หรือในคดีที่จำเลยมีอายุไม่เกิน 18 ปีในวันที่ถูกฟ้องต่อศาล ในการไต่สวนมูลฟ้องตามมาตรา 165 ถ้าจำเลยมาศาลเมื่อใด และจำเลยไม่มีทนายความ ก็ให้ศาลตั้งทนายความให้” กับ “ในคดีที่มีอัตราโทษจำคุกในการไต่สวนมูลฟ้องตามมาตรา 165 ถ้าจำเลยมาศาลเมื่อใด ให้ศาลถามจำเลยว่ามีทนายความหรือไม่ ถ้าไม่มีและผู้ต้องหาต้องการทนายความ ก็ให้ศาลตั้งทนายความให้”

4) กรณีสิทธิการมีทนายความโดยรัฐต้องจัดทำให้ในกระบวนการพิจารณาโดยศาล ปรากฏการรับรองสิทธิไว้โดย มาตรา 173 วรรคหนึ่ง และวรรคที่สอง ความว่า “ในคดีที่มีอัตราโทษประหารชีวิต หรือในคดีที่ผู้ต้องหาอายุไม่เกิน 18 ปี ในวันที่ถูกฟ้องต่อศาล ก่อนเริ่มพิจารณาให้ศาลถามจำเลยว่ามีทนายความหรือไม่ ถ้าไม่มีให้ศาลตั้งทนายความให้” กับ “ในคดีที่มีอัตราโทษจำคุก ก่อนเริ่มพิจารณาให้ศาลถามจำเลยว่ามีทนายความหรือไม่ ถ้าไม่มีและผู้ต้องหาต้องการให้ศาลตั้งทนายความให้”

จากบทบัญญัติทั้ง 4 กรณีดังกล่าวนี้ สามารถจำแนกสิทธิการมีทนายความโดยรัฐจัดทำให้ออกได้เป็น 4 กลุ่ม ได้แก่

1) กรณีสิทธิการมีทนายความในการไต่สวนผู้ต้องหาเพื่อการขอออกหมายขัง มีวิธีการ คือ ผู้ต้องหาไม่มีทนายความเนื่องจากยังไม่ได้มีการปฏิบัติตามมาตรา 134/1 และผู้ต้องหาร้องขอให้ศาลตั้งทนายความให้

2) กรณีคดีที่มีอัตราโทษประหารชีวิต มีวิธีการ คือ ไม่ต้องสอบถามความสมัครใจจากฝ่ายผู้ต้องหาหรือจำเลย ว่าต้องการที่จะมีทนายความหรือไม่ ถ้าปรากฏว่าผู้ต้องหาหรือจำเลยไม่มีทนายความ จะเป็นหน้าที่ของรัฐที่จะต้องจัดหาหรือแต่งตั้งให้ตามกรณี

3) กรณีคดีที่ผู้ต้องหาอายุไม่เกิน 18 ปี คือ ใช้วิธีการเช่นเดียวกับกรณีคดีที่มีอัตราโทษประหารชีวิต

4) กรณีคดีที่มีอัตราโทษจำคุก มีวิธีการ คือ การสอบถามความสมัครใจจากฝ่ายผู้ต้องหาหรือจำเลยเป็นสำคัญ ว่าต้องการทนายความหรือไม่ ถ้าผู้ต้องหาหรือจำเลยไม่มีทนายความและต้องการทนายความ ก็ให้รัฐจัดทนายความให้ตามกรณี

อย่างไรก็ดี หากพิจารณาความคุ้มครองสิทธิในการมีทนายความโดยรัฐจัดหาให้ตามกรณีข้างต้น ในมิติหลักการ (conception) ถือว่าดำรงอยู่บนความสอดคล้องและเหมาะสมกับหลักประกันสิทธิในคดีอาญาของผู้ต้องหา หรือจำเลย ตามที่กติกาสากล ICCPR และรัฐธรรมนูญรับรองไว้ แต่ทว่าในมิติของระบบการจัดหาทนายความโดยรัฐของประเทศไทยนั้น ตัวอย่างเช่น การจัดหาทนายความในชั้นสอบสวน หน่วยงานผู้รับผิดชอบในการจัดหาทนายความ คือ “สภาทนายความในพระบรมราชูปถัมภ์” ผ่านวิธีการจัดทำเป็นบัญชีรายชื่อทนายความที่มอบไว้แก่กระทรวงยุติธรรมเพื่อนำส่งรายชื่อบัญชีรายชื่อทนายความไปยังผู้จัดหาทนายความ (พนักงานสอบสวน) ในท้องที่ต่างๆ เป็นต้น โดยสภาทนายความในพระบรมราชูปถัมภ์นั้น ดำรงสถานะเป็นองค์กรภาคเอกชน จึงอาจเรียกกระบวนการจัดหาทนายความจากบัญชีรายชื่อของสภาทนายความดังกล่าวนี้ได้ว่า “ระบบทนายความภาคเอกชน” ซึ่งทนายความที่รัฐจัดหาให้ตามระบบนี้ จะเป็นทนายความที่มีใบอนุญาตการว่าความตามที่สภาวิชาชีพทนายความกำหนดมาตรฐานไว้ แต่จะมีได้ดำรงสถานะเป็นเจ้าพนักงาน หรือเจ้าหน้าที่ของรัฐอย่างเช่นลักษณะของพนักงานสอบสวน หรือพนักงานอัยการแต่อย่างใด

จากระบบการจัดหาทนายความที่ใช้บังคับอยู่ในปัจจุบันของประเทศไทยดังกล่าวนี้ ได้สะท้อนผลในทางเป็นข้อกังวลต่อสิทธิในการมีทนายความโดยรัฐจัดหาให้อยู่ใน 3 มิติด้วยกัน ได้แก่

- 1) มิติของประสบการณ์และความเชี่ยวชาญทางคดี กล่าวคือ ผู้ต้องหาหรือจำเลยในคดีอาญาอาจจะเกิดข้อกังวลงข้างขึ้นว่า ทนายความที่รัฐจัดหาและแต่งตั้งให้ขึ้น มีความรู้ความสามารถในการดำเนินคดีอาญาเพียงใด มีประสบการณ์เพียงใด เพียงพอที่จะทำให้คุณสามารถต่อสู้คดีได้อย่างทัดเทียมกับฝ่ายรัฐโดยพนักงานอัยการได้หรือไม่
- 2) มิติของคุณสมบัติทนายความ กล่าวคือ การประกอบวิชาชีพทนายความในปัจจุบันไม่ปรากฏหลักเกณฑ์เชิงสภาพบังคับ ในการพัฒนาทักษะทางวิชาชีพคุณวุฒิที่นอกเหนือไปจากการมีใบอนุญาตการว่าความตามที่สภาวิชาชีพทนายความกำหนดมาตรฐานไว้แต่อย่างใด เช่น ต้องสำเร็จการศึกษาเนติบัณฑิต เป็นต้น
- 3) มิติของสวัสดิการค่าตอบแทนทนายความ กล่าวคือ ผู้ทำหน้าที่เป็นทนายความขอแรงตามที่รัฐจัดหาให้ในปัจจุบันได้รับค่าตอบแทนในระบบเหมาจ่ายเป็นรายคดีตามกรณีคดีเพียงเท่านั้น โดยมีได้ดำรงฐานะเป็นเจ้าพนักงาน หรือเจ้าหน้าที่รัฐ ที่ได้รับค่าตอบแทนเสมือนข้าราชการประจำ หรือพนักงานอัยการแต่อย่างใด

จากกรณีข้อกังวลที่ผู้ศึกษาสะท้อนไว้ สิทธิในการมีทนายความโดยรัฐจัดหาให้ของประเทศไทย จึงมีความแตกต่างไปจาก “ระบบทนายความแห่งรัฐ” ที่ปรากฏอยู่ในประเทศสหรัฐอเมริกาและประเทศสหราชอาณาจักร (ประเทศอังกฤษ) กล่าวคือ กรณีของประเทศสหรัฐอเมริกา ศาลจะดำเนินการจัดหาแต่งตั้งทนายความให้โดยประสานไปยัง “สำนักงานทนายความพิทักษ์สิทธิ (Public Defender)” ส่วนกรณีของประเทศสหราชอาณาจักร ศาลจะประสานไปยัง “สำนักงานทนายความแห่งรัฐ” เพื่อให้จัดหาทนายความให้แก่ผู้ต้องหาหรือจำเลยในคดีอาญา โดยกรณีของสหราชอาณาจักร สิทธิการมีทนายความโดยรัฐจัดหาให้ ได้มีการปฏิรูปกฎหมายฉบับใหม่ จำนวน 3 ฉบับสำคัญ ได้แก่ กฎหมาย Access to Justice Act, 1999 หรือพระราชบัญญัติสิทธิการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรม ค.ศ. 1999 (พ.ศ. 2542) กฎหมาย Legal Services Act 2007 หรือพระราชบัญญัติการให้ความช่วยเหลือทางกฎหมาย ค.ศ. 2007 (พ.ศ. 2550) และกฎหมาย Legal Aid, Sentencing and Punishment of Offenders Act 2012 หรือพระราชบัญญัติการให้ความช่วยเหลือทางกฎหมาย การพิพากษา และการลงโทษผู้กระทำความผิด ค.ศ. 2012 (พ.ศ. 2555) ซึ่งกฎหมายทั้ง 3 ฉบับนี้ ได้รับรองสิทธิการมีทนายความตั้งแต่กระบวนการจัดประเภททนายความ การจัดจ้างทนายความของรัฐ และการจัดสรรงบประมาณเพื่อการจัดหาทนายความให้โดยรัฐ โดยทนายความที่อยู่ในระบบทนายความแห่งรัฐนี้จะดำรงสถานะ เป็น “เจ้าพนักงาน” หรือ “เจ้าหน้าที่รัฐ” เสมือนข้าราชการตำรวจ หรือข้าราชการอัยการ ที่ได้รับค่าตอบแทนในลักษณะเช่นเดียวกับพนักงานอัยการ หรือพนักงานสอบสวนอีกด้วย ซึ่งกฎหมายกำหนดลงไปให้คุณสมบัติของผู้ที่จะดำรงตำแหน่งเป็นทนายความแห่งรัฐขึ้น ในระดับการสร้างค่านาเชื่อถือและความเชื่อมั่นในทักษะความรู้

ด้วยวิธีการจะต้องผ่านการสอบประเมินความรู้ในระดับต้นระดับบัณฑิตยสภา อันกล่าวได้ว่ามีคุณสมบัติพื้นฐานในลักษณะเช่นเดียวกับพนักงานอัยการ หรือศาล จึงเป็นการสร้างความเชื่อมั่นและสร้างภาพลักษณ์ที่ดีให้แก่ผู้เป็นทนายความแห่งรัฐว่ามีความรู้ความสามารถไม่ย่อหย่อนไปกว่าพนักงานอัยการหรือศาลอยู่แล้ว

จากสิทธิการมีทนายความของประเทศสหรัฐอเมริกา และประเทศสหราชอาณาจักร อันเป็นระบบทนายความแห่งรัฐ ที่ผู้ศึกษากล่าวเป็นประเด็นอารัมภบทไว้นี้ จึงเป็นกรณีศึกษาที่เหมาะสมอย่างยิ่งในการพัฒนาทนายความในคดีอาญาเพื่อช่วยเหลือทางกฎหมายแก่ประชาชนขึ้นในระบบกฎหมายของประเทศไทย โดยเฉพาะกรณีสิทธิการมีทนายความที่รัฐจัดหาให้ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา ตั้งแต่ในชั้นสอบสวนคดี ชั้นไต่สวนคดี และชั้นพิจารณาโดยศาล ทั้งนี้ เพื่อยกสถานะความสง่างาม เกียรติศักดิ์ศรี และรวมถึงหลักประกันด้านรายได้ของทนายความให้ขึ้นไปอยู่ในระดับเฉกเช่นเดียวกับพนักงานสอบสวน หรือพนักงานอัยการ หรือแม้กระทั่งศาล ซึ่งเป็นผู้ที่ได้ชื่อว่าเป็นนักกฎหมายความมืออาชีพอย่างเสมอเหมือนกัน เพียงแต่แตกต่างกันในบทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบเท่านั้น ซึ่งต้องไม่มองข้ามว่าหากมีการนำสิทธิการมีทนายความตามแบบอย่างที่ใช้บังคับอยู่ในประเทศสหรัฐอเมริกา หรือประเทศสหราชอาณาจักรมาใช้บังคับในกระบวนการยุติธรรมทางอาญาของประเทศไทย ย่อมเป็นสร้างหลักประกัน และความคุ้มครองสิทธิของผู้ต้องหาและจำเลยในคดีอาญาอย่างควบคู่ไปพร้อมกัน กล่าวคือ ประชาชนย่อมสามารถเข้าถึงสิทธิความคุ้มครองจากกระบวนการยุติธรรมทางอาญาได้อย่างเสมอภาคและเท่าเทียมมากยิ่งขึ้นด้วยสิทธิในการมีทนายความโดยรัฐจัดหาให้ตามที่รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 มาตรา 68 บัญญัติไว้

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับสิทธิการมีทนายความในคดีอาญาโดยรัฐจัดหาให้
2. เพื่อศึกษามาตรการกฎหมายและวิเคราะห์เกี่ยวกับสิทธิการมีทนายความในคดีอาญาโดยรัฐจัดหาให้

สมมติฐานการวิจัย

สิทธิในการมีทนายความในคดีอาญาตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาของประเทศไทย มีการบัญญัติรับรองไว้ในกระบวนการสอบสวนคดี กระบวนการพิจารณาไต่สวนมูลฟ้องคดี และกระบวนการพิจารณาพิพากษาคดีโดยศาล โดยกฎหมายกำหนดให้เป็นหน้าที่ของรัฐในการจัดหาทนายความให้แก่ผู้ต้องหา หรือจำเลยตามกรณีเงื่อนไขที่กฎหมายให้ความคุ้มครอง โดยสิทธิในการมีทนายความดังกล่าว ยังคงดำเนินการไปในระบบทนายความภาคเอกชนที่มีหน่วยงานผู้รับผิดชอบในการจัดหาทนายความ คือ “สภาทนายความในพระบรมราชูปถัมภ์” ผ่านการจัดทำเป็นบัญชีรายชื่อทนายความที่มอบให้แก่กระทรวงยุติธรรม โดยทนายความที่รัฐจัดหาให้ตามระบบดังกล่าวนี้ จะมีได้ดำรงสถานะเป็นเจ้าของพนักงาน หรือเจ้าหน้าที่รัฐอย่างเช่นพนักงานสอบสวน หรือพนักงานอัยการแต่อย่างใด และจะได้รับการตอบแทนในระบบเหมารวมเป็นรายคดีตามกรณีคดีเพียงเท่านั้น ซึ่งระบบทนายความในคดีอาญาของประเทศไทยเช่นนี้มีความแตกต่างไปจาก สิทธิการมีทนายความโดยรัฐจัดหาให้ที่บังคับใช้ในประเทศสหรัฐอเมริกาและประเทศสหราชอาณาจักร (ประเทศอังกฤษ) ซึ่งเรียกว่า “ระบบทนายความแห่งรัฐ” โดยตัวทนายความจะดำรงสถานะเป็น “เจ้าพนักงาน” หรือ “เจ้าหน้าที่รัฐ” เสมือนข้าราชการตำรวจ หรือข้าราชการอัยการ โดยได้รับค่าตอบแทนในลักษณะเช่นเดียวกับพนักงานอัยการ หรือพนักงานสอบสวน และกฎหมายยังได้กำหนดลงไปคุณสมบัติของผู้ที่จะดำรงตำแหน่งเป็นทนายความแห่งรัฐให้ผ่านการสอบประเมินความรู้ระดับต้นระดับบัณฑิตยสภา อันมีคุณสมบัติพื้นฐานด้านความรู้ในลักษณะเช่นเดียวกับพนักงานอัยการ หรือศาล ผู้ศึกษาจึงเกิดสมมุติฐานขึ้นว่า ควรแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 และประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา ให้รับรองสิทธิการมีทนายความในคดีอาญา โดยรัฐจัดหาให้ตามแบบอย่างที่ใช้บังคับอยู่ในประเทศสหรัฐอเมริกาและประเทศสหราชอาณาจักร ทั้งนี้ เพื่อให้การพัฒนาทนายความในคดีอาญาเพื่อให้การช่วยเหลือทางกฎหมายแก่ประชาชนมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

ขอบเขตการวิจัย

การศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาปัญหาทางกฎหมายในชื่อเรื่อง “การพัฒนาทนายความในคดีอาญาเพื่อช่วยเหลือทางกฎหมายแก่ประชาชน” มีขอบเขตของการศึกษา ดังนี้

1.4.1 ขอบเขตด้านสภาพปัญหา กล่าวคือ ศึกษาปัญหาการพัฒนาสิทธิการมีทนายความโดยรัฐจัดทำให้ที่รับรองไว้โดยรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 และประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา

1.4.2 ขอบเขตด้านแนวคิดทฤษฎี กล่าวคือ ศึกษาแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับสิทธิการมีทนายความโดยรัฐจัดทำให้

1.4.3 ขอบเขตกฎหมาย กล่าวคือ ศึกษามาตรการทางกฎหมายเกี่ยวกับสิทธิการมีทนายความของผู้ต้องหาโดยรัฐจัดทำให้ที่ใช้อยู่ในประเทศไทย ประเทศสหรัฐอเมริกา และประเทศสหราชอาณาจักร

1.4.4 ขอบเขตด้านเนื้อหา กล่าวคือ วิเคราะห์และเสนอแนะแนวทางความคุ้มครองสิทธิและการพัฒนาสิทธิการมีทนายความโดยรัฐจัดทำให้ในประเทศไทย

วิธีการดำเนินการวิจัย

การศึกษานี้ ดำเนินการศึกษาดำเนินการด้วยวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) จากเอกสารสำคัญต่างๆ ได้แก่ หนังสือ ตำรา กฎหมาย บทความวิชาการ และข้อมูลสืบค้นทางออนไลน์ที่เกี่ยวข้อง โดยนำข้อมูลที่ได้รับและค้นพบจากการศึกษามาทำการวิเคราะห์ในรูปแบบพรรณนาความ ประกอบด้วยวิธีการ ดังนี้

ส่วนที่ 1 การรวบรวมข้อมูลและศึกษาสภาพปัญหาทางกฎหมายเกี่ยวกับมาตรการความคุ้มครองสิทธิในการมีทนายความในคดีอาญาโดยรัฐจัดทำให้ และศึกษาไปถึงแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับสิทธิการมีทนายความของผู้ถูกดำเนินคดีอาญา รวมถึงการศึกษามาตรการกฎหมายเกี่ยวกับสิทธิการมีทนายความในคดีอาญาของประเทศไทยและต่างประเทศ

ส่วนที่ 2 การวิเคราะห์ อภิปรายผล สรุปผล และเสนอแนะแนวทางมาตรการการคุ้มครองสิทธิการมีทนายความโดยรัฐจัดทำให้ในคดีอาญาเพื่อช่วยเหลือทางกฎหมายแก่ประชาชน

ผลการวิจัยและอภิปรายผล

1. ผลการวิจัย

1.1 ผลการวิจัยเกี่ยวกับแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา

ผลการวิจัยแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับสิทธิการมีทนายความของผู้ต้องหาและจำเลยในคดีอาญา และระบบทนายความแห่งรัฐ มีรายละเอียด ดังต่อไปนี้

1) ความหมายของทนายความ

พระราชบัญญัติทนายความ พ.ศ. 2528 อธิบายถึงนิยามของคำว่า “ทนายความ” ไว้ในมาตรา 4 ความว่า “ผู้ที่สภาทนายความได้รับจดทะเบียนและออกใบอนุญาตให้เป็นทนายความ” จากบทนิยามดังกล่าว แสดงอัตลักษณ์ของ “ทนายความ” ได้ดังนี้ (1) ทนายความ เป็นวิชาชีพที่กฎหมายโดยสภาทนายความให้การรับรอง (2) ทนายความต้องผ่านกระบวนการจดทะเบียนและออกใบอนุญาตให้เป็นทนายความตามกฎหมาย การกำหนดให้ทนายความจะต้องมีใบอนุญาตประกอบวิชาชีพทนายความนี้ ถือว่าเป็นสาระสำคัญของการประกอบวิชาชีพทนายความตามกฎหมายตามกลไกของกฎหมาย ดังที่ระบุเป็นเงื่อนไขในการประกอบวิชาชีพทนายความไว้ในพระราชบัญญัติทนายความ พ.ศ. 2528 มาตรา 33 กล่าวคือ ห้ามมิให้ผู้ซึ่งไม่ได้จดทะเบียนและรับใบอนุญาต หรือผู้ซึ่งขาดจากการเป็นทนายความ หรือต้องห้ามทำการเป็นทนายความว่าความในศาล หรือแต่งฟ้อง คำให้การ ฟ้องอุทธรณ์ แก้อุทธรณ์ ฟ้องฎีกา แก่ฎีกา คำร้อง หรือคำแถลงอันเกี่ยวแก่การพิจารณาคดีในศาลให้แก่บุคคลอื่น ทั้งนี้เว้นแต่จะได้กระทำในฐานะเป็นข้าราชการผู้ปฏิบัติกรตามหน้าที่

หรือเป็นเจ้าของหน้าที่ของหน่วยงานรัฐ องค์กรของรัฐ หรือรัฐวิสาหกิจ ผู้ปฏิบัติการตามหน้าที่ หรือมีอำนาจหน้าที่กระทำได้ โดยบทบัญญัติแห่งกฎหมายว่าด้วยวิธีพิจารณาความ หรือกฎหมายอื่น จากบทบัญญัติข้อห้ามของผู้ที่ไม่ได้ประกอบวิชาชีพทนายความดังที่ระบุไว้ในมาตรา 33 ข้างต้นนี้ สังเกตได้ว่า บทบัญญัติแห่งกฎหมายซึ่งนำให้เห็นบทบาทของทนายความในมิติของ “ผู้ว่าต่างแก้ต่างทางคดีในชั้นศาล” เพียงเท่านั้น ซึ่งมีความแตกต่างไปจากข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นในบทบาทของทนายความ เนื่องจาก บทบาทของทนายความนี้ หากได้ริเริ่มตั้งแต่ชั้นพิจารณาคดีโดยศาลแต่อย่างใด แต่กล่าวได้ว่าริเริ่มขึ้นตั้งแต่กระบวนการก่อนเข้าสู่กระแสนิติของศาลเสียด้วยซ้ำ ไม่ว่าจะเป็นการให้คำปรึกษาทางคดีในชั้นสอบสวนคดี ชั้นพนักงานอัยการ ชั้นไต่สวนมูลฟ้องในคดีอาญา หรือการจัดทำสัญญา การให้คำแนะนำในการก่อนิติสัมพันธ์ทางนิติกรรมในคดีแพ่งพาณิชย์ เป็นต้น ด้วยเหตุนี้ ความหมายของทนายความในทางข้อเท็จจริงกับในทางข้อกฎหมายโดยพระราชบัญญัติทนายความ พ.ศ. 2528 จึงยังไม่สอดคล้องกันอย่างเท่าที่ควร แต่กระนั้นแล้วพระราชบัญญัติทนายความ พ.ศ. 2528 ก็ได้สะท้อนความหมายของทนายความในเชิงคุณค่าของวิชาชีพไว้อย่างหนักแน่นเช่นกัน คือ ทนายความต้องเป็นผู้ที่ผ่านการจดทะเบียนและมีใบอนุญาตให้ประกอบวิชาชีพทนายความ

การให้ความสำคัญของวิชาชีพทนายความนั้น ศาสตราจารย์ จิตติ ดิงศภักดิ์ โดให้ความหมายของคำว่า “วิชาชีพ” ในทางตระหนักถึงความสำคัญของผู้ดำรงวิชาชีพเฉพาะด้านต่างๆ ไว้ กล่าวคือ “วิชาชีพ คือ ผู้ประกอบการหาเลี้ยงชีพด้วยการใช้ความรู้ที่ต้องอาศัยวิชาความรู้ และความชำนาญเป็นพิเศษ นักวิชาชีพจึงต้องจริงจังกับกิจ และรู้คุณค่าต่อวิชาชีพที่ตนปฏิบัติ เพราะเป็นงานที่คนธรรมดาทำไม่ได้เนื่องจากต้องศึกษา และอบรมความรู้ความคิดเพื่อนำมาใช้ในการปฏิบัติงาน ซึ่งต้องใช้ระยะเวลาหลายปีและยังต้องมีการทดสอบความรู้ที่ได้ศึกษามาวาได้ผลดีเพียงพอที่จะนำไปใช้ประกอบวิชาชีพได้หรือไม่ และเมื่อทดสอบผ่านก็จะได้รับใบประกาศหรือใบรับรอง หรือปริญญาบัตรต่อวิชาชีพนั้นเพื่อให้สาธารณชนได้เห็นถึงคุณค่างานความรู้ความชำนาญของผู้ประกอบวิชาชีพนั้น”

สำหรับความหมายของทนายความขอแรง สำนักงานกิจการยุติธรรม อธิบายว่า “ทนายความขอแรง คือ ทนายความที่เคยให้ความช่วยเหลือทางกฎหมายแก่ประชาชน เพื่อรับรองการเข้าถึงความยุติธรรม” มีข้อสังเกตว่า ในบริบทคำว่า “ทนายความขอแรง” ภายใต้พระราชบัญญัติทนายความ พ.ศ. 2528 มิได้อธิบายหรือให้นิยามความหมายของถ้อยคำดังกล่าวไว้แต่อย่างใด แม้กระทั่งประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา หรือรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 ก็มีได้อธิบายนิยามความหมายของทนายความขอแรงไว้เช่นเดียวกัน ด้วยเหตุนี้ คำว่า “ทนายความขอแรง” จึงเป็นคำเรียกในทางพฤตินัยที่ปรากฏอยู่ในสังคมนักกฎหมายเพียงเท่านั้น อย่างไรก็ตาม คำเรียกของ คำว่า “ทนายความขอแรง” นี้ เกิดมาจากการมีสิทธิการมีทนายความของผู้ต้องหาหรือจำเลยในคดีอาญาเป็นฐาน หรือก็คือ “รัฐจะต้องจัดหาทนายความ” ให้แก่ผู้ต้องหาหรือจำเลยที่ประสงค์ต้องการมีทนายความเพื่อการว่าต่างแก้ต่างคดีให้แก่ตน ซึ่งคำเรียกที่พอจะถือว่าเป็นทางการของทนายความขอแรงที่รัฐจัดหาให้นี้ ปรากฏอยู่ในคำเรียกว่า “ทนายความที่ศาลตั้งให้” และ “ทนายความที่รัฐจัดหาให้” ข้อยืนยันถึงความเป็นบรรทัดฐานทางภาษาของคำว่า “ทนายความที่ศาลตั้งให้” นั้น ปรากฏอยู่ในชื่อของกฎหมายลำดับรองของระบบศาลยุติธรรมจำนวนอย่างน้อย 4 ฉบับ และกฎกระทรวงกำหนดหลักเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไขที่พนักงานสอบสวนต้องปฏิบัติในการจัดหาทนายความให้แก่ผู้ต้องหาในคดีอาญา พ.ศ. 2549 ที่ใช้บังคับในการจัดหาทนายความให้แก่ผู้ต้องหาในชั้นสอบสวนคดี ได้แก่ (1) ระเบียบคณะกรรมการบริหารศาลยุติธรรมว่าด้วยการจ่ายเงินรางวัลและค่าใช้จ่ายแก่ทนายความที่ศาลตั้งให้ผู้ต้องหาหรือจำเลย ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 173 พ.ศ. 2548 (2) ระเบียบคณะกรรมการบริหารศาลยุติธรรมว่าด้วยการจ่ายเงินรางวัลและค่าใช้จ่ายแก่ทนายความที่ศาลตั้งให้ผู้ต้องหาหรือจำเลย ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 173 (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2550 (3) ระเบียบคณะกรรมการบริหารศาลยุติธรรมว่าด้วยการจ่ายเงินรางวัลและค่าใช้จ่ายแก่ทนายความที่ศาลตั้งให้จำเลยในการไต่สวนมูลฟ้อง ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา

มาตรา 165/1พ.ศ. 2562 (4) คำแนะนำของประธานศาลฎีกาเกี่ยวกับขั้นตอนการเบิกจ่ายเงินรางวัลและค่าใช้จ่าย
 หมายความว่าศาลตั้ง ให้ไว้ ณ วันที่ 27 กันยายน พ.ศ. 2555 และ (5) กฎกระทรวงกำหนดหลักเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไข
 ที่พนักงานสอบสวนต้องปฏิบัติในการจัดหาทนายความให้แก่ผู้ต้องหาในคดีอาญา พ.ศ. 2549 โดยบทนิยามศัพท์ ข้อ 2
 กำหนดนิยาม คำว่า “ทนายความ” ไว้ว่า ทนายความที่รัฐจัดหาให้

จากระเบียบภายในของคณะกรรมการบริหารศาลยุติธรรม รวมถึงคำแนะนำของประธานศาลฎีกา และ
 กฎกระทรวงกำหนดหลักเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไขที่พนักงานสอบสวนต้องปฏิบัติในการจัดหาทนายความให้แก่ผู้ต้องหา
 ในคดีอาญา พ.ศ. 2549 ข้อ 2 ที่กล่าวไว้เป็นตัวอย่างนี้ ล้วนใช้คำเรียกว่า “ทนายความที่ศาลตั้งให้” และคำว่า
 “ทนายความที่รัฐจัดหาให้” ทั้งสิ้น จึงเป็นคำเรียกในเชิงนิพนธ์โดยกฎหมาย มีข้อสังเกตว่า แม้คำเรียก “ทนายความ
 ขอแรง” จะเป็นเพียงคำเรียกในทางพฤตินัย แต่ในทางปฏิบัติของการขึ้นทะเบียนทนายความที่รัฐจัดหาให้โดยศาลแต่งตั้ง
 ตามประกาศของศาลยุติธรรมแต่ละท้องที่จะใช้คำเรียกที่ไม่เป็นทางการ คือ ทนายความขอแรงเช่นเดียวกัน ตัวอย่างเช่น
 ประกาศศาลอาญา เรื่อง การขึ้นทะเบียนทนายความขอแรงของศาลอาญา ประจำปี พ.ศ. 2566 หรือประกาศศาลจังหวัด
 กระบี่ เรื่อง การรับสมัครขึ้นทะเบียนทนายความขอแรงประจำศาลจังหวัดกระบี่ประจำปี พ.ศ. 2566 เป็นต้น ดังนั้น
 จึงกล่าวสรุปความหมายของ “ทนายความขอแรง” ในเชิงพฤตินัยได้ว่า “ทนายความขอแรง หมายถึง ทนายความที่รัฐ
 เป็นผู้จัดหาให้ โดยการแต่งตั้งให้จากศาล หรือโดยพนักงานสอบสวนตามกรณี ซึ่งกฎหมายกำหนดสิทธิในการจัดหา
 ทนายความให้แก่ผู้ต้องหาหรือจำเลยในคดีอาญา โดยผู้ต้องหาหรือจำเลยไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายในการจัดหาทนายความ
 เพื่อการว่าต่างแก่ต่างทางคดี”

2) พัฒนาการแนวคิดเกี่ยวกับสิทธิการมีทนายความ

(1) พัฒนาการแนวคิดระบบทนายความแห่งรัฐ

การประกอบวิชาชีพทนายความ ไม่ปรากฏหลักฐานยืนยันได้ชัดเจนว่าได้ถือกำเนิดขึ้นมาอย่างไร แต่ได้ปรากฏ
 การยอมรับกันว่าเป็นทักษะที่พัฒนามาจากศิลปะของการพูดพาดพิงในที่ชุมนุม ซึ่งแต่เดิมเป็นการพูดเพื่อประโยชน์
 ของตัวเอง จนในที่สุดจึงได้พัฒนาเป็นการพูดแก้ต่างแทนคนอื่น ในยุคสมัยโบราณการพิจารณาพิพากษาคดีจะอยู่ในความ
 รับผิดชอบโดยกษัตริย์ กล่าวคือ กษัตริย์จะทำหน้าที่เป็นผู้พิจารณาพิพากษาคดีตัดสินคดีด้วยพระองค์เอง โดยคุณธรรม หรือ
 คุปิพาทแห่งคดีต้องเข้าไปฟ้องร้องโต้แย้งกล่าวหาแก่นายกษัตริย์ โดยต้องนำพยานหลักฐานเข้าแสดง
 กล่าวพิสูจน์ว่าฝ่ายใดถูกผิดอย่างไร จากนั้นกษัตริย์จึงจะทรงวินิจฉัยชี้ขาดข้อพิพาทและพิพากษาโดยอาศัย
 คำพยานหลักฐานที่ทั้งสองฝ่ายได้นำไปแสดง โดยคุณธรรมที่มีเรื่องพิพาทก่อนที่จะนำความขึ้นฟ้องร้อง หรือต่อสู้คดีกันนั้น
 มักจะปรึกษากับผู้รู้บทกฎหมายในการต่อสู้คดีเสียก่อน ซึ่งตามประวัติศาสตร์ทางสังคมการเมือง ผู้ที่ให้คำปรึกษาทาง
 กฎหมาย ก็คือ หัวหน้าสกุล หรือหัวหน้าครอบครัว เมื่อบุคคลดังกล่าวรับรู้ขอเท็จจริงอย่างเพียงพอจนสามารถสรุปเหตุผล
 ให้เป็นที่เข้าใจแล้ว จึงจะเข้าว่าต่างแก้ต่างในชั้นพิจารณาของกษัตริย์หรือผู้แทนเพื่อนำไปสู่การวินิจฉัยตัดสินคดีต่อไป
 จากวิธีการดังกล่าวนี้ ทำให้ผู้ให้คำปรึกษาซึ่งเป็นหัวหน้าสกุลจึงไม่ได้เป็นเพียงแต่ผู้ให้ความเห็นแก่คุณธรรมเท่านั้น หากแต่
 ยังได้รับอนุญาตให้เข้าเฝ้ากษัตริย์เพื่อแถลงฟ้องร้องและปฏิเสธต่อสู้คดีแทนคนในสกุลเดียวกันอีกด้วย และจากบรรทัด
 ฐานดังกล่าวนี้ จึงถือกันว่าเป็นต้นกำเนิดของการมีตัวแทนฟ้องร้องและว่ากล่าวแก้แทนของผู้มีคดีความ ซึ่งในเวลาต่อมา
 ได้พัฒนาไปสู่การมีผู้รู้ทางกฎหมายในสังคมขึ้น และเรียกผู้รู้ทางกฎหมายนั้นว่า “Synegoros” อันถือเป็นจุดปฐมกำเนิด
 ของวิชาชีพทนายความในสมัยโบราณ

ในยุคสมัยกรีก กระบวนพิจารณาตัดสินคดีความจะกระทำโดยคู่ความเองทั้งสิ้น โดยไม่มีผู้ว่าต่างแก้ต่างแทนคู่ความได้
 โดยฝ่ายโจทก์จะปณผู้กล่าวหามูลความผิดขึ้นก่อน และฝ่ายจำเลยจะกล่าวคำแก้ต่างถัดจากนั้นคณะผู้พิพากษา คือ
 ผู้แทนประชาชน จำนวน 500 คน จะทำการลงคะแนนตัดสิน ถ้าคะแนนเสียงเท่ากันก็ให้ปล่อยตัวจำเลยไป แต่ถาโจทก์
 ได้คะแนนน้อยกว่า 1 ใน 4 ก็ให้ปรับฝ่ายโจทก์ ในกรณีที่จำเลยแพคดีต่อโจทก์ ก็จะต้องตัดสินกำหนดโทษของจำเลยโดยอาศัย

การลงคะแนนของคณะผู้พิพากษาอีกครั้งหนึ่ง จากกระบวนการในการต่อสู้คดีในยุคสมัยกรีกดังกล่าว ได้ปรากฏอาชีพผู้รับแต่งคำแถลงแทนตัวความนำเขาเสนอต่อศาลขึ้น โดยคู่ความจะนำคำแถลงที่แต่งขึ้นมานั้น มาทวงจำเพื่อนำไปใช้ในการต่อสู้คดีในศาล ซึ่งคำแถลงดังกล่าวมักจะมีการอ้างอิงหลักกฎหมายหรือบทกฎหมายของสังคมกรีกอยู่ โดยผู้ทำคำแถลงจะเป็นผู้รู้กฎหมายและหลักธรรมต่างๆ อย่างพอสมควร ซึ่งคู่ความที่อาศัยคำแถลงของผู้รับแต่งคำแถลงในสมัยกรีกนี้ ปรากฏว่าได้รับประโยชน์จากการแต่งคำแถลงในทางคดีเป็นอันมาก จึงเป็นสาเหตุที่ทำให้มีผู้นิยมประกอบอาชีพดังกล่าวนี้มากขึ้น ประกอบกับเมื่อผู้รับทำคำแถลงรายได้ผ่านการจัดทำคำแถลงมาเป็นเวลายาวนาน ก็เกิดและหลายเป็นความชำนาญที่มีลักษณะเป็นวิชาชีพขึ้นด้วย

ในยุคสมัยโรมัน การดำเนินคดีในชั้นศาลจะกระทำผ่านหัวหน้าสกุล กล่าวคือ หัวหน้าสกุลจะเป็นผู้ดำเนินคดีแทนบุคคลในสกุลและบริวาร จนกระทั่งต่อมาได้พัฒนาเป็นการดำเนินคดีแทนบุคคลนอกสกุล ได้แก่ เพื่อนในชุมชน ญาติสนิท หรือผู้ใกล้ชิด เป็นต้น จนกระทั่งในที่สุดก็กลายเป็นงานวิชาชีพที่แพร่หลาย อย่างไรก็ตาม ในสมัยโรมันปรากฏข้อจำกัดทางด้านอาณาเขต กล่าวคือ อาณาจักรโรมันมีอาณาเขตที่กว้างขวางและมีประชากรจำนวนมาก ด้วยปัจจัยนี้เมื่อมีข้อพิพาทเกิดขึ้น การที่ตัวความจะเดินทางไปดำเนินคดีหรือไปต่อสู้คดีด้วยตัวเอง จึงเป็นไปได้ด้วยความยากลำบาก จึงเกิดระบบตัวแทนเพื่อเข้าไปดำเนินคดีว่าต่างแก่ตัวแทนคู่ความขึ้นในท้ายที่สุด โดยจัดแบ่งจำแนกออกเป็น 2 ประเภทคือ ตัวแทนที่เรียกว่า “Cognitor” กล่าวคือ เป็นตัวแทนที่แต่งตั้งต่อหน้าคู่พิพาท กับตัวแทนที่เรียกว่า “Procurator” ซึ่งเป็นตัวแทนที่แต่งตั้งขึ้นลับหลังคู่พิพาทและรับเหมาคดีไปดำเนินการ นอกจากนี้ตัวแทนเพื่อการดำเนินคดีทั้งสองประเภทนี้แล้ว ยังมีบุคคลอีกประเภทหนึ่ง ซึ่งทำหน้าที่รับล้างแค้นทางคดีแทนตัวความเพียงอย่างเดียวเท่านั้น โดยมีชื่อเรียกว่า “Orator” มีข้อสังเกตว่า การพัฒนาระบบการว่าต่างแก่ต่างคดีในยุคสมัยโรมันนี้ ในตอนปลายสมัยได้เกิดการพัฒนาไปสู่ผู้ดำเนินการทางกฎหมายประเภทหนึ่ง มีชื่อเรียกว่า “Jurisconsult” หรือก็คือ “ที่ปรึกษาทางข้อกฎหมาย” โดยจะทำหน้าที่ในการให้คำปรึกษาในข้อกฎหมายต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการโอนสิทธิและทรัพย์สิน การทำสัญญา การจัดทำพินัยกรรมและสิทธิหน้าที่ของประชาชน ที่สำคัญคือได้เกิดการแต่งตำรา และคำสอนทางกฎหมายขึ้นในสังคมโรมันอีกด้วย ซึ่งคำสอนทางกฎหมายเหล่านี้ได้มีอิทธิพลต่อการพัฒนาหลักกฎหมายแพ่งแห่งโรมันในระยะเวลาดังกล่าว

สำหรับการประกอบวิชาชีพทนายความในกลุ่มประเทศระบบกฎหมายลายลักษณ์อักษร หรือระบบซีวิลลอว์ (Civil Law System) ทนายความได้เข้ามามีบทบาทในทางแพร่หลายในประเทศต่างๆ ทั่วทวีปยุโรป ในยุคสมัยที่คริสตจักรมีความรุ่งเรือง กล่าวคือ ระหว่างช่วงปี พ.ศ. 1043 - พ.ศ. 1843 (ค.ศ. 500 - ค.ศ. 1300) ในช่วงเวลานี้ นับเป็นยุคที่ “พระสังฆาธิการ” ได้รับการยอมรับนับถือจากผู้คนในสังคมสมัยนั้น โดยพระสังฆาธิการจะได้รับความไว้วางใจและเชื่อใจให้ทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาทางกฎหมายและเป็นทนายความให้แก่ชุมชนและประชาชน แต่กระนั้นก็ยังคงจำกัดอยู่เฉพาะการทำหน้าที่ใน “ศาลสงฆ์” เท่านั้น โดยพระสังฆาธิการซึ่งทำหน้าที่เป็นทนายความในศาลสงฆ์ จะถูกแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ (1) “Proctor” กล่าวคือ ทำหน้าที่เป็นผู้ไต่สวนคดีรวบรวมข้อเท็จจริง (2) “Advocate” กล่าวคือ ทำหน้าที่เป็นผู้ว่าคดีในศาล ซึ่งต้องได้รับการแต่งตั้งจากเจ้าของคดีและจากศาล โดยทนายความประเภทที่ (2) นี้ จะต้องผ่านการอบรมศึกษากฎหมายเป็นเวลาถึง 5 ปี จึงจะมีสิทธิว่าความในชั้นศาลได้ จากอิทธิพลของการว่าความโดยพระสังฆาธิการในศาลสงฆ์เช่นที่กล่าว ต่อมาจึงได้เกิดการขยายสิทธิในการว่าความออกไป โดยยินยอมให้พระสังฆาธิการขึ้นว่าความในศาลคฤหัสถ์ หรือศาลสามัญชนได้ด้วย แต่ก็เพียงช่วงระยะเวลาสั้นๆ เท่านั้น จากปัญหาอุปสรรคดังกล่าวจึงได้เกิดการพัฒนารูปแบบขึ้นเป็นระบบทนายความของฝ่ายคฤหัสถ์ หรือพลเรือนขึ้นเป็นการเฉพาะ จนกระทั่งได้ยึดถือเป็นแบบอย่างของการประกอบวิชาชีพทนายความในระยะต่อมา จนกระทั่งราวคริสต์ศตวรรษที่ 14 ถึง 18 กิจการทนายความ ได้ปรากฏความเจริญรุ่งเรืองและเป็นที่ยอมรับในประเทศต่างๆ อย่างสากล จนมีการนำระบบทนายความไปใช้ทั่วทวีปยุโรปจนกาลปัจจุบัน

การประกอบวิชาชีพทนายความในกลุ่มประเทศระบบกฎหมายจารีตประเพณีในประเทศสหราชอาณาจักร (ประเทศอังกฤษ) ในยุคเริ่มที่กษัตริย์ยังคงทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจอย่างที่สุด ระบบการดำเนินคดีด้วยศาลหลวง (Royal Court) จะมีความสำคัญต่อระบบกฎหมายจารีตประเพณีเป็นอย่างมาก นั่นคือ เป็นที่มาของบรรทัดฐานของกฎหมายที่จะถูกนำมาใช้บังคับในคดีอื่นในภายหลัง ด้วยเหตุนี้ การดำเนินคดีในศาลหลวงจึงมีรายละเอียดขั้นตอนของกระบวนการวิधिพิจารณาที่ซับซ้อน จึงจำเป็นที่จะต้องอาศัยผู้ที่มีความชำนาญหรือผู้ที่มีความรู้ทางกระบวนการในขั้นตอนเหล่านั้น และนำมาสู่การยอมรับให้เกิด “ผู้แทนเพื่อดำเนินคดีแทนบุคคลอื่น” ขึ้นในระบบกฎหมายจารีตประเพณี แต่การจะเข้ามาปฏิบัติหน้าที่ในฐานะผู้แทนเพื่อดำเนินคดีแทนผู้อื่นในช่วงแรกนี้ จะกระทำได้อีกต่อเมื่อกษัตริย์ทรงอนุญาตและเห็นว่ามีความจำเป็น โดยเฉพาะในคดีอาญาอุกฉกรรจ์ พระราชโอรสทางกระบวนการยุติธรรมทางอาญาที่กล่าวนี้ เกิดขึ้นอย่างเป็นระบบในรัชสมัยของพระเจ้าเฮนรี่ที่ 1 และเรียกผู้แทนเพื่อดำเนินคดีแทนผู้อื่นนี้ว่า “ทนายความ” ซึ่งในยุคสมัยนี้ได้เกิดการจำแนกทนายความออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่ ประเภทที่หนึ่ง เรียกว่า “Attorney” กล่าวคือ เป็นทนายความที่มีหน้าที่เตรียมคดีหรือว่าความในความผิดเล็กๆ น้อยๆ ทั้งนี้ ต่อมาได้พัฒนาเป็นทนายความที่มีชื่อเรียกว่า “Solicitor” ประเภทที่สอง เรียกว่า “Pleader” กล่าวคือ เป็นทนายความที่เป็นตัวแทนในทางคดี เพื่อการว่าต่างแก่ต่างในศาล โดยสามารถเสนอพยานหลักฐานต่าง ๆ ในกระบวนการวิधिพิจารณาคดีในชั้นศาลอย่างทนายความอาชีพ ถัดมาในศตวรรษที่ 14 ได้เกิดระบบ “Bar” ขึ้นในประเทศสหราชอาณาจักร ซึ่งเทียบเท่ากับสำนักอบรมกฎหมาย มีชื่อเรียกอย่างเป็นทางการว่า “Inns of Court” เพื่อเป็นสถานการฝึกอบรมและฝึกปฏิบัติงานด้านทนายความและนักกฎหมายอย่างวิชาชีพ โดยผู้ที่สำเร็จการศึกษาจากสำนักอบรมกฎหมายดังกล่าว จะเป็นผู้ที่ได้รับการยอมรับว่ามีความรู้ความเชี่ยวชาญทางกฎหมายอย่างแท้จริง เรียกว่า “เนติบัณฑิต” โดยมีชื่อเรียกทนายความที่ผ่านการอบรมนี้แล้ว ในชื่อเฉพาะว่า “Barrister” อันนับว่าเป็นการพัฒนาการศึกษาการอบรมการเป็นทนายความมาจากทนายความประเภทพลีเตอร์แต่เดิมนั่นเอง ทั้งนี้ ในปัจจุบันทนายความในประเทศสหราชอาณาจักรได้รับการจำแนกออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่

ทนายความประเภท “Solicitor” จะเป็นทนายความที่ยังไม่ผ่านการสอบอบรมกฎหมายและวิชาชีพทางกฎหมาย หรือเนติบัณฑิต จึงมีขอบข่ายอำนาจหน้าที่เป็นที่ปรึกษากฎหมาย การร่างสัญญา การร่างพินัยกรรมให้กับผู้ว่าจ้างเป็นสำคัญ โดยอำนาจในการว่าความในชั้นศาลนั้นจะมีอยู่แต่เพียง คดีเล็กๆ น้อยๆ เท่านั้น ไม่อาจว่าความในคดีอุกฉกรรจ์ได้

ทนายความประเภท “Barrister” จะเป็นทนายความที่ผ่านการอบรมกฎหมายและวิชาชีพทางกฎหมาย หรือสำเร็จการศึกษาในระดับเนติบัณฑิต จึงมีขอบข่ายอำนาจหน้าที่ในการว่าความแก้ต่างคดีในคดีอุกฉกรรจ์ได้ โดยจะมีทนายความประเภท “Solicitor” คอยช่วยเหลือสนับสนุนในการจัดเตรียมทางคดีและรวมถึงพยานหลักฐานต่างๆ ทางคดี

มีข้อสังเกต คือ ทนายความประเภท Barrister จะมีความสำคัญอย่างมาก เนื่องจากระบบกฎหมายจารีตประเพณี จะใช้ระบบลูกขุนในการพิจารณาคดี ซึ่งถือว่าเป็นระบบการใช้อำนาจตุลาการโดยประชาชนที่มีความเป็นอัตลักษณ์อย่างยิ่ง เรียกกันเป็นการทั่วไปว่า “อำนาจตุลาการโดยประชาชน” ซึ่งระบบลูกขุน (Jury System) นั้นหมายถึง ระบบที่เปิดโอกาสให้ประชาชน ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการพิจารณาพิพากษาคดี โดยประชาชนจะเป็นผู้ตัดสินว่าจำเลยมีความผิดหรือไม่เป็นสำคัญ และอาจมีอำนาจกำหนดโทษด้วยหรือไม่ก็ได้ (ในปัจจุบันการกำหนดโทษจะเป็นบทบาทของผู้พิพากษา) ส่วนบทบาทของผู้พิพากษาในระบบการพิจารณาคดีที่มีคณะลูกขุนร่วมอยู่ด้วยนั้น ผู้พิพากษาจะมีหน้าที่เฉพาะในการวินิจฉัยปัญหาข้อกฎหมายเท่านั้น กล่าวคือ อธิบายข้อกฎหมายกับสภาพข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นต่อคณะลูกขุน เมื่อคณะลูกขุนรับทราบข้อเท็จจริงและข้อกฎหมายเหล่านั้นแล้ว คณะลูกขุนจะเป็นผู้ตัดสินโดยอาศัยมติเสียงข้างมากกว่าการกระทำครั้งนั้นของจำเลยเป็นความผิดต่อกฎหมายหรือไม่ ถัดจากนั้นศาลก็จะนำมติดังกล่าวของคณะลูกขุนมาเขียนเป็นคำพิพากษา ซึ่งหากจำเลยเป็นผู้กระทำความผิดศาลก็จะกำหนดบทลงโทษตาม สัดส่วนความเหมาะสมต่อไป ด้วยอัตลักษณ์ของระบบลูกขุนดังกล่าวนี้ ทนายความประเภท Barrister จึงต้องใช้ศิลปะ

การแถลงการณ์ด้วยวาจาในการเปิดคดีหรือปิดคดี เพื่อชี้นำให้คณะลูกขุนซึ่งมีหน้าที่วินิจฉัยข้อเท็จจริงเห็นคล้อยตามว่า ควรฟังพยานหลักฐานอย่างไร อันจะช่วยทำให้ลูกขุนเข้าใจประเด็นและเข้าใจเนื้อหาของพยานหลักฐานดียิ่งขึ้น และวินิจฉัยคดีได้อย่างถูกต้อง สำหรับการแบ่งชั้นของทนายความประเภท Barrister จะขึ้นอยู่กับประสบการณ์ อาทิ ผู้มีประสบการณ์ว่าความต่ำกว่า 15 ปี เรียกว่า “Junior Barrister” ผู้มีประสบการณ์ว่าความตั้งแต่ 15 ปีขึ้นไป ยื่นคำร้องต่อ Lord Chancellor ให้แต่งตั้งเป็น “Queen’s Counsel” สามารถว่าความคดีสำคัญได้ การได้แต่งตั้งเป็น Queen’s Counsel มีศัพท์เรียกว่า “Taking silk” หมายความว่า ขณะเป็น Junior Barrister ใส่เสื้อครุยเนติบัณฑิต ผู้ที่ประสงค์จะเป็นทนายความต้องสมัครเป็นทนายฝึกหัดขอฝึกหัดกับ Junior Barrister เป็นเวลา 1 ปี ต้องเรียก Junior Barrister ผู้นั้นเป็น Master ครบ 1 ปีแล้วจึงจะมีสิทธิสมัครเป็น Junior Barrister ณ ศาลใดศาลหนึ่ง ซึ่งมีจำนวนจำกัดหากยังไม่มีตำแหน่งว่างก็ต้องฝึกหัดต่อไปจนกว่าจะมีตำแหน่งว่างลง เป็นต้น นอกจากนี้ในประเทศสหรัฐอเมริกา ซึ่งมีกรายอมรับและนำเอาระบบกฎหมายจารีตประเพณีมายึดถือใช้บังคับ โดยในช่วงเริ่มต้นของการก่อตั้งประเทศสหรัฐอเมริกา คือ ช่วงศตวรรษที่ 17 ระบบทนายความยังไม่เป็นที่นิยม ด้วยเหตุที่ว่า ทนายความยังไม่มีความรู้และเชี่ยวชาญทางกฎหมายอย่างเพียงพอ เมื่อมีคดีความเกิดขึ้น ประชาชนจึงนิยมปรึกษาปัญหาทางกฎหมายกับพระหรือนักบวช เป็นสำคัญ ทำให้ในช่วงเวลานั้นทนายความวิชาชีพจึงถูกกีดกันในกรประกอบอาชีพจากพระและผู้มีอำนาจ โดยการกีดกันที่เกิดขึ้นปรากฏข้อห้าม อาทิ จำกัดให้ทนายความสามารถว่าความแก่ต่างคดีได้ไม่เกิน 2 ศาล และผู้นั้นจะต้องสำเร็จการศึกษาจาก “Inns of Court” หรือสำเร็จการศึกษาชั้นเนติบัณฑิตของประเทศอังกฤษอีกด้วย เป็นต้น จนกระทั่งในช่วงศตวรรษที่ 18 ที่มีการสถาปนาประเทศสหรัฐอเมริกาขึ้นอย่างอารยะ ทนายความจึงได้รับการยอมรับว่าเป็นวิชาชีพที่มีประโยชน์ และมีความสำคัญในระดับมากในสังคมสหรัฐอเมริกา เนื่องจาก สังคมมีความซับซ้อนมากขึ้น ประชาคมมีการขยายตัวอย่างทวีคูณ ทำให้วิชาชีพทนายความจึงมีผู้นิยมเข้ามาศึกษาและเรียนรู้อย่างแพร่หลาย พร้อมกับเป็นจุดเริ่มต้นของการออกกฎหมายห้ามเสมียนพนักงานในศาลเป็นทนายความ จนในท้ายที่สุดจึงเกิดการจัดตั้งสำนักอบรมกฎหมายเนติบัณฑิตยสภา (Bar Association) ขึ้นประจำตามมลรัฐต่าง ๆ ของประเทศสหรัฐอเมริกา

อย่างไรก็ดี ในปัจจุบันการพิจารณาคุณสมบัติของผู้ที่จะประกอบวิชาชีพทนายความของประเทศสหรัฐอเมริกา ตามสำนักอบรมเนติบัณฑิตยสภาแห่งอเมริกัน (The American Bar Association: ABA) จะปรากฏมาตรฐานกลาง ดังนี้

(1) จะต้องสำเร็จการศึกษาด้านกฎหมายจากโรงเรียนกฎหมาย (Law School) เป็นพื้นฐานเบื้องต้น ภายใต้งานที่ว่าในหลักสูตรภาคปกติ อย่างน้อยจะต้องศึกษาไม่ต่ำกว่า 3 ปี หรือหากเป็นภาคพิเศษ จะต้องผ่านการศึกษานอกหลักสูตรอย่างน้อยจะต้องไม่ต่ำกว่า 4 ปี โดยเมื่อสำเร็จการศึกษาตามหลักสูตรก็จะได้รับปริญญาทางกฎหมายที่เรียกว่า J.D. (Juris Doctor)

(2) จะต้องเป็นสมาชิกของเนติบัณฑิตยสภาของมลรัฐนั้นๆ อนึ่ง ทำนองในลักษณะเช่นเดียวกับเนติบัณฑิตยสภาของประเทศไทย

(3) จะต้องเป็นผู้ที่ประกอบด้วยศีลธรรม จรรยาบรรณอันดีงาม (Good Moral Character) และมีความเหมาะสมที่จะเป็นทนายความ (Possesses general fitness requisite for attorney) ซึ่งคุณสมบัติ ข้อนี้อาจมีความสำคัญเป็นอย่างมาก ทั้งนี้เพราะชาวอเมริกันจะให้ความสำคัญต่อวิชาชีพทนายความในระดับเป็นที่คาดหวังของสังคมมาก เพราะเหตุที่ว่าเป็นอาชีพที่จะต้องค้าจุนและผดุงไว้ซึ่งความยุติธรรมแก่สังคม ทำให้คุณสมบัติในลักษณะมรรยาททนายความ จึงถูกให้ความสำคัญและมีความพิถีพิถันในการกำกับดูแลทนายความอย่างมากเช่นกัน

อนึ่ง ในประเทศสหรัฐอเมริกานั้น มีนักกฎหมายหรือทนายความเพียงประเภทเดียว เรียกว่า “Attorney” หรือ “Lawyer” โดยในแต่ละมลรัฐจะมีสำนักอบรมกฎหมายเนติบัณฑิตยสภาเป็นของตนเอง ซึ่งหากผู้สำเร็จการศึกษากฎหมาย ประสงค์จะประกอบวิชาชีพทนายความในมลรัฐใดก็ตาม ก็จะต้องผ่านการสอบอบรมเป็นเนติบัณฑิต ในมลรัฐที่ประสงค์จะประกอบวิชาชีพทนายความนั้นด้วย จึงจะประกอบวิชาชีพทนายความในมลรัฐเหล่านั้นได้ จากพัฒนาการ

ของการถือกำเนิดระบบทนายความในต่างประเทศเหล่านี้ กล่าวสรุปได้ว่า ทั้งในระบบกฎหมายลายลักษณ์อักษร และในระบบกฎหมายจารีตประเพณี ต่างยอมรับถึงความสำคัญของสิทธิการมีทนายความในอรรถคดีทั้งสิ้น โดยในประเทศสากลนั้น ได้ยกย่องผู้ที่จะประกอบวิชาชีพทนายความไปถึงระดับกำหนดเป็นเงื่อนไขบังคับให้ผู้ที่จะประกอบวิชาชีพทนายความจะต้องผ่านการศึกษาในหลักสูตรนิติศาสตร์ และจะต้องผ่านการสอบอบรมความรู้ทางกฎหมายจากสำนักเนติบัณฑิตสภาอีกด้วย จึงจะประกอบวิชาชีพทนายความได้ ซึ่งในบริบทนี้ถือว่าเป็นความแตกต่างกับคุณสมบัติของผู้ที่จะประกอบวิชาชีพทนายความของประเทศไทยที่ได้กำหนดบังคับไปถึงระดับว่าจะต้องผ่านการสอบอบรมความรู้จากสำนักอบรมกฎหมายเนติบัณฑิตยสภาอย่างเช่นประเทศสหราชอาณาจักร หรือประเทศสหรัฐอเมริกาที่กล่าวถึงไว้ในบทศึกษานี้

(2) แนวคิดสิทธิที่จะมีทนายความ

แนวความคิดการมีทนายความเพื่อการว่าต่างแก่ต่างคดีได้รับการพัฒนามาโดยต่อเนื่อง อาจนับเริ่มขึ้นได้ตั้งแต่มนุษย์ยังคงอยู่ร่วมกันในลักษณะครอบครัวชนเผ่า จนกระทั่งมีการพัฒนาขึ้นเป็นระบบในสมัยกรีกและสมัยโรมัน ซึ่งการว่าต่างแก่ต่างคดีหรือข้อพิพาททางคดีนี้ โดยนัยแล้วมีขึ้นเพื่อแสวงหาความยุติธรรมให้กับบุคคลนั่นเอง กล่าวได้อีกนัยหนึ่งว่า การแสวงหาความยุติธรรม เป็นจิตวิญญาณพื้นฐานของมนุษย์ก็ว่าได้ ฉะนั้น การทำให้การพิจารณาคดีอยู่บนความเสมอภาค เท่าเทียมกันและดำรงอยู่บนความยุติธรรมอย่างแท้จริง จึงเป็นสาระสำคัญของกระบวนการพิจารณาคดีในหลักการสากลร่วมสมัย หากกล่าวถึงแนวคิดเพื่อนำพามาสู่ระบบการต่อสู้คดีโดยทนายความนี้ หลักการแนวคิดภาพใหญ่ในยุคร่วมสมัย จะริเริ่มขึ้นจาก “การคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของบุคคล” โดยมีสิทธิเชิงประกอบที่เรียกว่า “สิทธิในกระบวนการยุติธรรม” มารับรองสิทธิไว้เป็นการเฉพาะ ซึ่งสิทธิในกระบวนการยุติธรรมดังกล่าวนี้ได้ถูกให้ความสำคัญเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งภายหลังจากที่มีการอนุวัติการสิทธิดังกล่าวไว้ ผ่าน “ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน ค.ศ.1948 (Universal Declaration of Human Rights 1948)” ในข้อ 7 ที่ว่า “ทุกคนเสมอภาคกันตามกฎหมายและมีสิทธิที่จะได้รับความคุ้มครองของกฎหมายเท่าเทียมกัน โดยปราศจากการเลือกปฏิบัติใด ทุกคนมีสิทธิที่จะได้รับความคุ้มครองเท่าเทียมกันจากการเลือกปฏิบัติใด....” และได้ตอกย้ำถึงการอำนวยความสะดวกไว้ในข้อ 10 อีกบทหนึ่ง ที่ว่า “ทุกคนย่อมมีสิทธิในความเสมอภาคอย่างเต็มที่ในการได้รับการพิจารณาคดีที่เป็นธรรมและเปิดเผยจากศาลที่อิสระและไม่ลำเอียงในการพิจารณากำหนดสิทธิและหน้าที่ของตนและข้อกล่าวหาอาญาใดต่อตน” นอกจากนี้ ภายใต้กติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง (International Covenant on Civil and Political Rights : ICCPR) ยังได้มีการรับรองสิทธิของผู้ถูกดำเนินคดีอาญา ผ่านกระบวนการคุ้มครองสิทธิภายใต้หลักประกันสิทธิขั้นต่ำ ได้แก่ ก) สิทธิที่จะได้รับแจ้งโดยพลันซึ่งรายละเอียดเกี่ยวกับสภาพและเหตุแห่งความผิดที่ถูกกล่าวหา ข) สิทธิที่จะมีเวลาและได้รับความสะดวกเพียงพอแก่การเตรียมการเพื่อต่อสู้คดี และติดต่อกับทนายความที่ตนเลือกได้ ค) สิทธิที่จะได้รับการพิจารณาโดยไม่ชักช้าเกินความจำเป็น ง) สิทธิที่จะได้รับการพิจารณาต่อหน้าโดยเปิดเผย และสิทธิที่จะต่อสู้คดีด้วยตนเอง หรือโดยผ่านผู้ช่วยเหลือทางกฎหมายที่ตนเลือก จ) สิทธิที่จะซักถามพยาน ฉ) สิทธิที่จะมีล่าม และ ช) สิทธิที่จะไม่ให้การเป็นประจักษ์ต่อตนเอง (ข้อ 10 3.) เป็นต้น

จากหลักการสากลที่ให้ความสำคัญและให้ความคุ้มครองต่อการต่อสู้คดีของบุคคลในระบบงานยุติธรรมที่กล่าวมานี้ จะเห็นได้ว่ากลไกของการอำนวยความสะดวกยุติธรรมดังกล่าว ย่อมจะต้องมีทนายความร่วมอยู่ในกระบวนการนั้น โดยปรากฏชัดยิ่งจากการรับรองไว้โดยกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง (ICCPR) โดยการถ่ายทอดกลไกของการมีทนายความเข้ามาเป็นส่วนประกอบหนึ่งในกระบวนการยุติธรรมนี้ โดยเฉพาะในกระบวนการยุติธรรมทางอาญานั้น มีหลักการแนวคิดที่สำคัญอันเป็นปัจจัยสนับสนุนให้เกิดกระบวนการดังกล่าวขึ้น ประกอบด้วยหลักนิติธรรม (The Rule of Law) หลักประธานในคดี (Procedural Subject) และหลักอาวุธที่เท่าเทียม (Equality of Arms) ดังนี้

2.1) หลักนิติธรรม (The Rule of Law)

หลักนิติธรรม หรือ “The Rule of Law” เป็นหลักการทางกฎหมายที่ได้รับอิทธิพลแนวคิดมาจากระบบกฎหมายจารีตประเพณี (Common Law) ของประเทศสหราชอาณาจักร โดยการเสนอแนวคิดของ “A V Dicey” ที่ได้พยายามอธิบายหลักการแห่งหลักนิติธรรม ในแง่มุมที่สอดคล้องกับแนวคิดประชาธิปไตย (Democracy) โดยมีวัตถุประสงค์ในการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชนเป็นฐานความคิด แนวคิดของ Dicey นั้น เห็นว่าหลักนิติธรรมประกอบด้วยหลักการสำคัญ 3 ประการ ได้แก่ (1) บุคคลจะไม่ถูกลงโทษ หรือย้ายที่อยู่หรือทรัพย์สินของตน เว้นแต่ได้กระทำการอันเป็นการละเมิดต่อกฎหมายซึ่งได้บัญญัติขึ้น โดยกระบวนการอันชอบธรรมและพิพากษาโดยศาลยุติธรรม หมายความว่า หลักนิติธรรมเป็นระบบการปกครองที่จำกัดอำนาจผู้ปกครอง ไม่ให้มีมากเกินไป และไม่สามารถใช้อำนาจปกครองได้ตามอำเภอใจ แสดงว่าภายใต้การปกครองโดยหลักนิติธรรม ประชาชนจะไม่ถูกลงโทษ เว้นแต่จะกระทำการที่กฎหมายบัญญัติว่าเป็นความผิดและกำหนดโทษไว้ล่วงหน้า มิใช่ขึ้นอยู่กับอำเภอใจของผู้ปกครองที่อาจเปลี่ยนแปลงได้ในภายหลัง (2) ไม่มีผู้ใดอยู่เหนือกฎหมายของแผ่นดิน ไม่ว่าบุคคลนั้นจะมีชาติกำเนิด หรือมีฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมระดับใด ย่อมถูกบังคับโดยกฎหมายและถูกลงโทษอย่างเดียวกัน อันเป็นการแสดงถึงหลักการเสมอภาคเบื้องต้นทางกฎหมาย (3) กฎหมายนั้น มาจากกฎหมายที่ศาลยุติธรรมใช้ตัดสินคดีทั้งคดีแพ่งและคดีอาญาด้วยเหตุนี้ หลักนิติธรรมจึงรับบทบาทในทางเป็นรากฐานของการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของประชาชนโดยทั่วไป อันส่งเสริมให้ประชาชนมีสิทธิและเสรีภาพขั้นพื้นฐานเท่าเทียมกันตามกฎหมาย ไม่ว่าเอกชนหรือรัฐ ย่อมจะต้องกระทำการ หรืองดเว้นกระทำการตามบทบัญญัติของกฎหมายจะฝ่าฝืนละเมิดกฎหมายตามอำเภอใจไม่ได้ ดังนั้น การคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของบุคคล จึงเป็นหลักการสำคัญของหลักนิติธรรม หากสังคมขาดหลักนิติธรรม ย่อมไม่มีหลักประกันสิทธิและเสรีภาพขั้นพื้นฐานของประชาชน สังคมนั้นก็อาจดำรงอยู่ได้โดยสงบสุข

2.2) หลักการเป็นประธานในคดี (Procedural Subject)

หลักการเป็นประธานในคดีนี้ ถือว่าเป็นหลักการสำคัญในการดำเนินคดีอาญา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการดำเนินคดีอาญาภายใต้ระบบการพิจารณาแบบกล่าวหา (Accusatorial System) ที่แบ่งแยก “หน้าที่สอบสวนฟ้องร้อง” ออกจาก “หน้าที่พิจารณาพิพากษาคดี” ซึ่งมุ่งหมายให้ ผู้ต้องหาหรือจำเลย ดำรงฐานะเป็น “ประธานในคดี (Procedural Subject)” กล่าวคือ การเป็นผู้มีสิทธิต่างๆ ในคดี ซึ่งในระบบกล่าวหานี้ กฎหมายจะต้องรับรองสิทธิต่างๆ ให้แก่ผู้ต้องหาและจำเลย เพื่อได้มีโอกาสในการแก้ต่างหรือแก้ข้อกล่าวหาและต่อสู้คดีกันได้อย่างทัดเทียมกับฝ่ายโจทก์ จากหลักการดังกล่าวนี้ เป็นปัจจัยทำให้ผู้ต้องหาและจำเลย พ้นจากสภาพการเป็นวัตถุแห่งการชักฟอก กล่าวคือ “เป็นกรรมในคดี” หรือฝ่ายผู้ถูกระทำ โดยกลายเป็น “ประธานในคดี” กล่าวคือ ผู้ทรงสิทธิที่จะได้รับการคุ้มครองในคดี อันสอดคล้องกับหลักที่ว่า “บุคคลทุกคนได้รับการสันนิษฐานไว้ก่อนว่าเป็นผู้บริสุทธิ์จนกว่าจะมีคำพิพากษาถึงที่สุดว่า บุคคลนั้นเป็นผู้กระทำความผิด” ซึ่งการที่ผู้ต้องหาหรือจำเลย ดำรงฐานะเป็นประธานในคดีภายใต้ระบบการพิจารณาคดีแบบกล่าวหา สะท้อนผลในทางหลักคิดเกี่ยวกับการดำเนินคดีกับผู้ต้องหาหรือจำเลยในสองประเด็นสำคัญ ได้แก่

ประเด็นที่หนึ่ง แนวความคิดเรื่องข้อหา กล่าวคือ การที่กฎหมายบัญญัติให้พนักงานสอบสวนต้องแจ้งข้อหาให้ผู้ต้องหาทราบ ก็เพื่อเป็นการเปิดโอกาสให้ผู้ต้องหาได้แก้ข้อกล่าวหาหรือต่อสู้คดีได้อย่างเต็มที่ อันเป็นไปตามหลักการฟังความทุกฝ่าย ฉะนั้น การที่ผู้ต้องหาจะแก้ข้อหาได้นั้น ผู้ต้องหาจะต้องเข้าใจว่าตนถูกกล่าวหาว่าอย่างไร มิใช่เพียงแต่ถูกกล่าวหาว่ากระทำความผิดฐานใด ข้อสังเกต หลักคิดดังกล่าวนี้ นำมาบังคับใช้กับการเขียนคำฟ้องของพนักงานอัยการด้วยอย่างมีนัยสำคัญ มิเช่นนั้นจะถือว่าเป็นคำฟ้องที่ไม่ชอบด้วยกฎหมาย

ประเด็นที่สอง แนวความคิดเกี่ยวกับหลักห้ามดำเนินคดีอาญาซ้ำ (ne bis in idem) หมายความว่า “บุคคลไม่ควรถูกพิจารณาเพื่อลงโทษสองครั้งในการกระทำเดียวกัน” ข้อสังเกต หลักห้ามดำเนินคดีอาญาซ้ำมีการบัญญัติ

หลักการดังกล่าวไว้ในประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาของประเทศไทย มาตรา 39 (4) และ มาตรา 21 ทั้งนี้ เพื่อคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของประชาชนที่ถูกกล่าวหาว่าเป็นผู้กระทำความผิด ซึ่งสอดคล้องกับหลักสิทธิมนุษยชนขั้นพื้นฐานที่บัญญัติไว้ในกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาที่ว่า “การดำเนินคดีอาญานั้น จะต้องคำนึงถึงสิทธิและเสรีภาพของบุคคลเป็นหลัก” ดังนั้น หากการดำเนินคดีอาญาใด ขัดต่อหลักห้ามการดำเนินคดีอาญาซ้ำในความผิดเดียวกัน ก็เท่ากับว่าในการดำเนินคดีอาญานั้น ไม่สามารถอำนวยความสะดวกให้แก่ทุกฝ่ายได้อย่างแท้จริงมาตั้งแต่ต้นนั่นเอง

ในประเด็นของภาระการพิสูจน์นั้น ผู้ต้องหาหรือจำเลย ซึ่งเป็น “ประธานแห่งคดี” ไม่มีหน้าที่ในการพิสูจน์ว่าการกระทำความผิดตามคำฟ้อง เป็นความจริงหรือไม่ การทำหน้าที่พิสูจน์ความจริงดังกล่าวจะเป็นของฝ่ายโจทก์ หรือก็คือฝ่ายรัฐโดยพนักงานอัยการเป็นสำคัญ ซึ่งการที่กฎหมายให้สิทธิคุ้มครองแก่ผู้ต้องหา หรือจำเลยเหล่านี้ นับว่าเป็นการให้ความเท่าเทียมกันทางอำนาจในการยุติธรรมแก่ประชาชนกับรัฐ เพื่อไม่ให้เกิดการฟังความฝ่ายเดียว เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดความไม่เป็นธรรมต่อประชาชนผู้บริสุทธิ์ได้

2.3) หลักอาวูที่เท่าเทียม (Equality of Arms)

จากหลักการนิติธรรมและหลักการเป็นประธานในคดีที่กล่าวไว้แนวคิดทั้งสองดังกล่าวต่อมาจึงได้พัฒนาไปสู่การสร้างเป็นหลักการทางกฎหมายอีกหลักการหนึ่ง เรียกว่า “หลักอาวูที่เท่าเทียม (Equality of Arms)” ขึ้น นัยนี้คือหลักการที่พิจารณาไปที่ “ความได้เปรียบ เสียเปรียบในการต่อสู้คดีอาญาระหว่างโจทก์และจำเลยในคดีอาญา” เป็นนัยยะสำคัญ ในการดำเนินคดีอาญานั้น ผู้ต้องหาและจำเลยแต่ละคน ย่อมมีความสามารถในการต่อสู้คดีได้อย่างไม่เท่าเทียมกัน ทั้งนี้ ด้วยปัจจัยในหลากหลายประการ อาทิ สภาพแวดล้อม การอบรมเลี้ยงดู การศึกษา อาชีพการทำงาน เป็นต้น โดยหากผู้ต้องหาหรือจำเลย ต้องดำเนินการต่อสู้คดีด้วยตนเอง (อาศัยภูมิความรู้ของตน) โดยไม่มีความรู้ทางกฎหมายหรือมีที่ปรึกษาทางกฎหมาย ย่อมเป็นที่แน่ชัดว่าการดำเนินการในทางต่อสู้คดีในครั้งนั้นมีได้ดำรงอยู่บนพื้นฐานความยุติธรรมอย่างแท้จริงและเพียงพอ ด้วยปัจจัยความไม่เท่าเทียมกันนี้เอง กฎหมายจึงต้องปกป้องผู้ที่เข้าสู่คดีโดยการให้สิทธิผู้ต้องหาหรือจำเลยในทางให้ทัดเทียมกับฝ่ายรัฐ ทั้งนี้ เพื่อให้ผู้ต้องหาหรือจำเลยสามารถพิสูจน์ความบริสุทธิ์ของตนได้อย่างเพียงพอและเป็นธรรม โดยการพิสูจน์ความจริงในคดีอาญานั้น คู่ความทั้งสองฝ่ายต้องมีความสามารถในการต่อสู้คดีอย่างเท่าเทียมกัน เรียกว่า “หลักอาวูที่เท่าเทียม” ดังนั้น เพื่อให้เกิดความเท่าเทียมกันความสามารถทางการต่อสู้คดี จึงเป็นที่มาของการกำหนดให้ “รัฐ” ต้องจัดหา “ทนายความ” ให้แก่จำเลยเพื่อการต่อสู้คดีอาญานั้นด้วย ด้วยเหตุนี้ “ทนายความ” จึงเป็นกลไกในเชิงองค์ประกอบสำคัญในการให้ความช่วยเหลือทางคดี ซึ่งการทำหน้าที่ของทนายความ เพื่อให้มีอาวูในทางทัดเทียมกันระหว่างโจทก์กับจำเลย ได้ส่งเสริมในทางเป็นหลักประกันเพิ่มเติมว่าผู้ต้องหาหรือจำเลยมีสิทธิที่จะต่อสู้คดีได้อย่างเต็มที่ และในขณะเดียวกันก็ถือว่าเป็นการตรวจสอบการใช้อำนาจทางคดีของฝ่ายรัฐไปด้วยโดยปริยาย

ข้อสังเกต หลักการเป็นประธานในคดี กับหลักอาวูที่เท่าเทียมนี้ ได้ถูกออกแบบไว้รองรับกับกระบวนการยุติธรรมทางคดีอาญาเป็นประเด็นหลัก ภายใต้หลักการตรวจสอบค้นหาความจริง เพราะเป็นบริบทที่เกี่ยวข้องกับการใช้อำนาจตามกฎหมายในการบังคับกับสิทธิเสรีภาพของบุคคลมากยิ่งขึ้นไปกว่ากระบวนการยุติธรรมทางคดีแพ่ง ที่ดำเนินไปภายใต้หลักความตกลง การอนุวัติเกี่ยวกับหลักการสิทธิมีทนายความในประเทศไทย ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา ได้รับรองสิทธิในการมีทนายความให้แก่ผู้ต้องหาและจำเลยในคดีอาญาไว้เช่นกัน ซึ่งอาจสรุปสิทธิในการมีทนายความของผู้ต้องหาและจำเลย ได้ดังนี้ (1) สิทธิที่จะเข้าพบและให้คำปรึกษาแก่ผู้ต้องหาหรือผู้ถูกจับ (มาตรา 7/1(1)) (2) สิทธิเข้าฟังการสอบปากคำของผู้ต้องหาในชั้นสอบสวน (มาตรา 7/1(2) / มาตรา 134/3) (3) สิทธิแก่ต่างให้แก่จำเลยในชั้นไต่สวนมูลฟ้อง หรือการพิจารณาในศาลชั้นต้น ตลอดจนชั้นศาลอุทธรณ์ และชั้นศาลฎีกา (มาตรา 8 (2)) (4) สิทธิพบและให้คำปรึกษาแก่จำเลยเป็นการเฉพาะตัว (มาตรา 8 (3)) (5) สิทธิตรวจดูสิ่งที่ยื่นเป็นพยานหลักฐานและคัดสำเนาหรือถ่ายรูปสิ่งนั้น (มาตรา 8 (4)) (6) สิทธิขอตรวจดูสำนวนการไต่สวนมูลฟ้องหรือการพิจารณาของศาล

และคัดสำเนาหรือขอรับสำเนาที่รับรองถูกต้องโดยเสียค่าธรรมเนียม (มาตรา 8 (5) (7) สิทธิในการตรวจหรือคัดสำเนา
คำให้การของผู้ต้องหาในชั้นสอบสวนหรือเอกสารประกอบคำให้การของผู้ต้องหา (มาตรา 8 (6)) นอกจากนี้แล้ว ประมวล
กฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาของประเทศไทย ยังได้กำหนดให้เป็นหน้าที่ของฝ่ายรัฐในการจัดหาหรือการสอบถาม
เกี่ยวกับการมีทนายความไว้ด้วย กล่าวคือ ในคดีที่มีอัตราโทษประหารชีวิต หรือในคดีที่ผู้ต้องหาไม่อายุไม่เกิน 18 ปี
ในวันที่พนักงานสอบสวนแจ้งข้อหา ก่อนเริ่มถามคำให้การให้พนักงานสอบสวนถามผู้ต้องหาว่ามีทนายความหรือไม่
ถ้าไม่มีให้รัฐจัดหาทนายความให้ (เป็นไปในระบบบังคับ มาตรา 134/1 วรรคหนึ่ง) หรือในคดีที่มีอัตราโทษจำคุก ก่อนเริ่ม
ถามคำให้การให้พนักงานสอบสวนถามผู้ต้องหาว่ามีทนายความหรือไม่ ถ้าไม่มีและผู้ต้องหาต้องการทนายความ
ให้รัฐจัดหาทนายความให้ (เป็นไปในระบบทางเลือก มาตรา 134/1 วรรคท้าย) ซึ่งหากฝ่ายรัฐไม่ดำเนินการแจ้งสิทธิ
ดังกล่าวนี้ให้แก่ผู้ต้องหาหรือจำเลยทราบ ถ้อยคำให้การอย่างใดๆ ที่เกิดขึ้นจะรับฟังเป็นพยานหลักฐานในการพิสูจน์
ความผิดของผู้นั้นไม่ได้ (มาตรา 134/4 วรรคท้าย) ดังนั้น สิทธิในการมีทนายความ จึงเป็นหลักประกันในกระบวนการ
ยุติธรรมทางอาญาให้แก่ฝ่ายผู้ต้องหาและจำเลยในสาระสำคัญที่ว่า การให้การและการต่อสู้คดีตั้งแต่ชั้นสอบสวน และ
รวมไปถึงชั้นพิจารณาคดีโดยศาลตามลำดับ จะมีได้กระทำได้ขึ้นแต่เพียงลำพังโดยไร้ซึ่งผู้คอยให้คำแนะนำปรึกษา
ทางข้อกฎหมาย ที่เรียกว่า “ทนายความ”

1.2 ผลการศึกษามาตรการกฎหมายสิทธิการมีทนายความ

1) สิทธิการมีทนายความโดยรัฐจัดหาให้ของประเทศไทย

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 มีการบัญญัติรับรองเกี่ยวกับสิทธิการมีทนายความโดยรัฐ
จัดทำให้ไว้ในหมวดว่าด้วยแผนนโยบายแห่งรัฐ มาตรา 68 ซึ่งเป็นการกล่าวถึงภาพรวมของทิศทางการพัฒนาและรวมถึง
การปฏิรูปกระบวนการยุติธรรม ความว่า “รัฐพึงจัดระบบการบริหารงานในกระบวนการยุติธรรมทุกด้านให้มี
ประสิทธิภาพ เป็นธรรม และไม่เลือกปฏิบัติ และให้ประชาชนเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมได้โดยสะดวก รวดเร็ว และ
ไม่เสียค่าใช้จ่ายสูงเกินสมควร” โดยการกำหนดรายละเอียดเพื่อการรับรองสิทธิการมีทนายความโดยรัฐจัดทำให้ ถูกขยาย
ไว้ในประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา ได้แก่

(1) กรณีสิทธิการมีทนายความในการไต่สวนผู้ต้องหาเพื่อการขอออกหมายจับ ปราบกฏการรับรองสิทธิไว้
โดยมาตรา 87 วรรคแปด ความว่า “ในการไต่สวน... ผู้ต้องหาที่มีสิทธิแต่งตั้งทนายความเพื่อแถลงข้อคัดค้านและซักถาม
พยาน ถ้าผู้ต้องหาไม่มีทนายความเนื่องจากยังไม่ได้มีการปฏิบัติตามมาตรา 134/1 และผู้ต้องหาร้องขอ ให้ศาลตั้ง
ทนายความให้”

(2) กรณีสิทธิการมีทนายความโดยรัฐต้องจัดทำให้ในกระบวนการสอบสวนคดี ปราบกฏการรับรองสิทธิไว้
โดยมาตรา 134/1 วรรคหนึ่ง และวรรคที่สอง ความว่า “ในคดีที่มีอัตราโทษประหารชีวิต หรือในคดีที่ผู้ต้องหาไม่อายุ
ไม่เกิน 18 ปี ในวันที่พนักงานสอบสวนแจ้งข้อหา ก่อนเริ่มถามคำให้การให้พนักงานสอบสวนถามผู้ต้องหาว่ามีทนายความ
หรือไม่ ถ้าไม่มีให้รัฐจัดหาทนายความให้” กับ “ในคดีที่มีอัตราโทษจำคุก ก่อนเริ่มถามคำให้การให้พนักงานสอบสวน
ถามผู้ต้องหาว่ามีทนายความหรือไม่ ถ้าไม่มีและผู้ต้องหาต้องการทนายความให้รัฐจัดหาทนายความให้”

(3) กรณีสิทธิการมีทนายความโดยรัฐต้องจัดทำให้ในกระบวนการพิจารณาไต่สวนมูลฟ้องคดี ปราบกฏการรับรอง
สิทธิไว้โดยมาตรา 165/1 วรรคหนึ่ง และวรรคที่สอง ความว่า “ในคดีที่มีอัตราโทษประหารชีวิต หรือในคดีที่จำเลยมีอายุ
ไม่เกิน 18 ปี ในวันที่ถูกฟ้องต่อศาล ในการไต่สวนมูลฟ้องตามมาตรา 165 ถ้าจำเลยมาศาลเมื่อใด และจำเลยไม่มี
ทนายความ ก็ให้ศาลตั้งทนายความให้” กับ “ในคดีที่มีอัตราโทษจำคุกในการไต่สวนมูลฟ้องตามมาตรา 165 ถ้าจำเลย
มาศาลเมื่อใด ให้ศาลถามจำเลยว่ามีทนายความหรือไม่ ถ้าไม่มีและจำเลยต้องการทนายความ ก็ให้ศาลตั้งทนายความให้”

(4) กรณีสิทธิการมีทนายความโดยรัฐต้องจัดทำให้ในกระบวนการพิจารณาโดยศาล ปราบกฏการรับรองสิทธิ
ไว้โดย มาตรา 173 วรรคหนึ่ง และวรรคที่สอง ความว่า “ในคดีที่มีอัตราโทษประหารชีวิต หรือในคดีที่ผู้ต้องหาไม่อายุ

ไม่เกิน 18 ปี ในวันที่ถูกฟ้องต่อศาล ก่อนเริ่มพิจารณาให้ศาลถามจำเลยว่ามีทนายความหรือไม่ ถ้าไม่มีให้ศาลตั้งทนายความให้” กับ “ในคดีที่มีอัตรโทษจำคุก ก่อนเริ่มพิจารณาให้ศาลถามจำเลยว่ามีทนายความหรือไม่ ถ้าไม่มีและจำเลยต้องการให้ศาลตั้งทนายความให้”

อย่างไรก็ดี แม้ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา จะได้รับรองสิทธิการมีทนายความโดยรัฐจัดหาให้ไว้ในมิติที่ครอบคลุมกระบวนการยุติธรรมอย่างกว้างขวางแล้วก็ตาม แต่กระนั้น สิทธิการมีทนายความโดยรัฐจัดหาให้ก็ยังคงปรากฏสภาพบังคับใช้ที่ไม่เท่าเทียมทางสิทธิอยู่ กล่าวคือ สิทธิการมีทนายโดยรัฐจัดหาให้ บางกรณีก็เป็นไปในระบบบังคับแต่บางกรณีก็เป็นไปในระบบไม่บังคับ ซึ่งสามารถจำแนกได้ ดังนี้

ก) กรณีสิทธิการมีทนายโดยรัฐจัดหาให้ในระบบบังคับ จะปรากฏอยู่ในความผิดที่มีอัตรโทษประหารชีวิต กับความผิดที่จำเลยมีอายุไม่เกิน 18 ปี ได้แก่ (1) ในชั้นสอบสวน มาตรา 134/1 วรรคหนึ่ง ได้แก่ ในคดีที่มีอัตรโทษประหารชีวิต และในคดีที่ผู้ต้องหาไม่อายุไม่เกิน 18 ปี (2) ในชั้นไต่สวนมูลฟ้องโดยศาล มาตรา 165/1 วรรคหนึ่ง ได้แก่ ในคดีที่มีอัตรโทษประหารชีวิต และในคดีที่จำเลยมีอายุไม่เกิน 18 ปี (3) ในชั้นพิจารณาคดีโดยศาล มาตรา 173 วรรคหนึ่ง ได้แก่ ในคดีที่มีอัตรโทษประหารชีวิต และในคดีที่ผู้ต้องหาไม่อายุไม่เกิน 18 ปี

ข) กรณีสิทธิการมีทนายโดยรัฐจัดหาให้ในระบบไม่บังคับ (สอบถามความสมัครใจจำเลย) จะปรากฏอยู่ในความผิดที่มีอัตรโทษจำคุก กับกรณีการไต่สวนผู้ต้องหาเพื่อการขอออกหมายขัง ได้แก่ (1) กรณีสิทธิการมีทนายความในการไต่สวนผู้ต้องหาเพื่อการขอออกหมายขัง ปรากฏการรับรองสิทธิไว้โดยมาตรา 87 วรรคแปด ความว่า “ในการไต่สวน... ผู้ต้องหาที่มีสิทธิแต่งตั้งทนายความเพื่อแถลงข้อคัดค้านและซักถามพยาน ถ้าผู้ต้องหาไม่มีทนายความเนื่องจากยังไม่ได้มีการปฏิบัติตามมาตรา 134/1 และผู้ต้องหาร้องขอ ให้ศาลตั้งทนายความให้” (2) กรณีชั้นสอบสวน มาตรา 134/1 วรรคสอง กรณีความผิดที่มีอัตรโทษจำคุก (3) กรณีชั้นไต่สวนมูลฟ้องโดยศาล มาตรา 165/1 วรรคสอง กรณีความผิดที่มีอัตรโทษจำคุก (4) กรณีชั้นพิจารณาคดีโดยศาล มาตรา 173 วรรคสอง กรณีความผิดที่มีอัตรโทษจำคุก

กรณีของวิธีการจัดทนายความให้แก่ผู้ต้องหาหรือจำเลยโดยรัฐเป็นผู้จัดหาให้ มีการกำหนดวิธีการในเชิงรายละเอียดไว้ในกฎหมายลำดับรอง มิได้ระบุไว้ในประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มีรายละเอียด ดังนี้

ก) กรณีของการจัดทนายความในชั้นสอบสวน เป็นไปตามกฎกระทรวงกำหนดหลักเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไขที่พนักงานสอบสวนต้องปฏิบัติในการจัดทนายความให้แก่ผู้ต้องหาในคดีอาญา พ.ศ. 2549 กล่าวคือ สภาทนายความในพระบรมราชูปถัมภ์ จัดทำบัญชีรายชื่อทนายความที่สามารถรับเป็นทนายความที่รัฐจัดหาให้แก่ผู้ต้องหาในชั้นสอบสวนไปยังกระทรวงยุติธรรมภายใน 30 วันนับแต่วันที่กฎกระทรวงใช้บังคับ (ข้อ 3) และทำการจัดส่งบัญชีรายชื่อทนายความนั้นไปยัง “ผู้จัดหาทนายความ” ซึ่งภายใต้นิยามศัพท์ของกฎกระทรวงฉบับนี้ คำว่าผู้จัดหาทนายความประกอบด้วยพนักงานสอบสวน ผู้แทนกระทรวงยุติธรรม หรือผู้แทนสภาทนายความ แล้วแต่กรณี โดยให้กระทรวงยุติธรรมจัดส่งบัญชีรายชื่อให้แก่ผู้จัดหาทนายความโดยเร็ว ซึ่งอาจแยกส่งไปเฉพาะบัญชีที่อยู่ในเขตท้องที่ที่รับผิดชอบของผู้จัดหาทนายความก็ได้ โดยให้ผู้จัดหาทนายความปิดประกาศบัญชีไว้ในที่เปิดเผยในสถานที่ทำการของตน (ข้อ 4) เมื่อพนักงานสอบสวนในฐานะผู้จัดหาทนายความได้รับบัญชีรายชื่อทนายความมาจากกระทรวงยุติธรรมแล้ว ให้พนักงานสอบสวนจัดทนายความให้แก่ผู้ต้องหาจากบัญชีที่กระทรวงยุติธรรมจัดส่งให้ตามลำดับหมายเลขของบัญชีที่จัดไว้สำหรับเขตท้องที่นั้น (ข้อ 6 วรรคหนึ่ง)

ข) กรณีของการจัดทนายความในชั้นศาล กระบวนการของการจัดทนายความให้แก่จำเลยในคดีอาญาโดยศาล จะกระทำผ่านกระบวนการที่เรียกว่า “การขึ้นทะเบียนทนายความขอแรง” โดยศาลยุติธรรมแต่ละชั้นศาลจะจัดทำขึ้นเป็นกระบวนการภายในในแต่ละปีตามระเบียบที่คณะกรรมการบริหารศาลยุติธรรมกำหนด เช่น ระเบียบคณะกรรมการบริหารศาลยุติธรรมว่าด้วยการจ่ายเงินรางวัลและค่าใช้จ่ายแก่ทนายความที่ศาลตั้งให้ผู้ต้องหาหรือจำเลย ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 173 พ.ศ. 2548 เป็นต้น เพื่อประกาศขึ้นทะเบียนทนายความที่ประสงค์จะเข้า

มาปฏิบัติหน้าที่ในฐานะทนายความที่รัฐจัดทำให้โดยศาลตั้ง ผ่านประกาศของศาลยุติธรรม ตัวอย่างเช่น (1) ประกาศศาลจังหวัดกระบี่ เรื่อง การรับสมัครขึ้นทะเบียนทนายความขอแรงประจำศาลจังหวัดกระบี่ประจำปี พ.ศ. 2566 หรือ (2) ประกาศศาลอาญา เรื่อง การขึ้นทะเบียนทนายความขอแรงของศาลอาญา ประจำปี พ.ศ. 2566 เป็นต้น โดยทนายความผู้รับใบอนุญาตที่ประสงค์จะเข้าร่วมเป็นทนายความขอแรง สามารถยื่นสมัครต่อศาลประจำท้องที่ได้ โดยการจัดทำบัญชีรายชื่อของศาลยุติธรรมประจำท้องที่ต่าง ๆ นั้น จะดำเนินการจัดทำบัญชีรายชื่อทนายความขอแรงออกได้เป็น 5 กรณี ได้แก่ (1) กรณีทนายความที่มีใบอนุญาตประกอบวิชาชีพทนายความ ตั้งแต่ 15 ปีขึ้นไป (2) กรณีทนายความที่มีใบอนุญาตประกอบวิชาชีพทนายความ 10 ปีขึ้นไป แต่ไม่ถึง 15 ปี (3) กรณีทนายความที่มีใบอนุญาตประกอบวิชาชีพทนายความต่ำกว่า 10 ปี (4) กรณีทนายความที่มีใบอนุญาตประกอบวิชาชีพทนายความตั้งแต่ 5 ปีขึ้นไป และ (5) กรณีทนายความที่มีใบอนุญาตประกอบวิชาชีพทนายความต่ำกว่า 5 ปี โดยมีข้อสังเกตว่า ในการพิจารณาตั้งทนายความให้แก่ผู้ต้องหาหรือจำเลยจากบัญชีรายชื่อทนายความขอแรงที่จัดแจ้งขึ้นทะเบียนไว้ นั้น ภายใต้ “ระเบียบคณะกรรมการบริหารศาลยุติธรรมว่าด้วยการจ่ายเงินรางวัลและค่าใช้จ่ายแก่ทนายความที่ศาลตั้งให้ผู้ต้องหาหรือจำเลย ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 173 พ.ศ. 2548” ข้อ 10 วรรคสอง ให้ศาลพึงคำนึงถึงความยากง่ายของคดีและประสบการณ์ของทนายความประกอบในการจัดทำทนายความโดยศาลตั้งให้แก่จำเลย แต่ถ้าได้มีการจัดทำทนายความให้แล้วในชั้นสอบสวนและทนายความนั้นเป็นผู้ที่มีชื่ออยู่ในบัญชีรายชื่อของศาลอยู่แล้ว เมื่อผู้ต้องหาหรือจำเลยร้องขอ ศาลอาจมีคำสั่งตั้งทนายความผู้นั้นเป็นทนายความต่อไปในชั้นพิจารณาคดีได้

กล่าวสรุปได้ว่า สิทธิการมีทนายความโดยรัฐจัดทำให้ภายใต้กฎหมายของประเทศไทย หากพิจารณาจากมิติของกฎหมายแล้ว ปรากฏหลักการที่ชัดเจนเกี่ยวกับสิทธิการมีทนายความโดยรัฐจัดทำให้ โดยเฉพาะการรับรองสิทธิการมีทนายความโดยรัฐจัดทำให้บนความเสมอภาคเท่าเทียมจากรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 มาตรา 68 แต่กระนั้นในรายละเอียดเพื่อการอนุวัติสิทธิการมีทนายความโดยรัฐจัดทำให้ผ่านวิธีการของประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาและรวมไปถึงกฎกระทรวงและระเบียบที่เกี่ยวข้อง ก็ยังคงปรากฏข้ออุปสรรคต่อการบังคับสิทธิการมีทนายความโดยรัฐจัดทำให้ให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุดอยู่เช่นเดียวกัน โดยข้อจำกัดที่เห็นได้ชัดก็คือ ยังคงปรากฏการแบ่งแยกสิทธิการมีทนายความโดยรัฐจัดทำให้ออกเป็น 2 ระบบ ได้แก่ ระบบบังคับ และระบบไม่บังคับ นอกจากนี้กรณีสิทธิที่ทนายความพึงได้รับ จากหลักประกันสิทธิการมีทนายโดยรัฐจัดทำให้ นี้ ก็ยังมีได้ดำรงอยู่ในระดับเทียบเท่ากับระบบทนายความแห่งรัฐ

2) สิทธิการมีทนายความโดยรัฐจัดทำให้ของประเทศสหรัฐอเมริกา และประเทศสหราชอาณาจักร

(1) สหรัฐอเมริกา

สิทธิการมีทนายความโดยรัฐจัดทำให้ของประเทศสหรัฐอเมริกา ปรากฏการรับรองไว้ในรัฐธรรมนูญ ค.ศ. 1787 ซึ่งได้บัญญัติเรื่องสิทธิของผู้ต้องหาในการมีทนายความขึ้นในครั้งการแก้ไขเพิ่มเติมครั้งที่ 6 (Amendment VI) อันเป็นการรับรองสิทธิเกี่ยวกับการดำเนินคดีอาญาอาญาในบริบทที่เข้มแข็งขึ้น ได้แก่ สิทธิที่จะได้รับการพิจารณาคดีอาญาอย่างรวดเร็วและเปิดเผยโดยคณะลูกขุน สิทธิที่จะได้รับแจ้งถึงลักษณะและเหตุของข้อกล่าวหา สิทธิที่จะได้รับการสืบพยานโจทก์ต่อหน้า สิทธิที่จะมีกระบวนการบังคับให้พยานฝ่ายตนมีโอกาสเบิกความ และสิทธิที่จะได้รับการช่วยเหลือแตกต่างคดีจากการมีทนายความ โดยในความคุ้มครองจากทนายความนั้น มีนัยว่า ในการฟ้องคดีอาญาทุกคดี ผู้ต้องหาหรือจำเลยจะต้องได้รับการช่วยเหลือจากทนายความในการต่อสู้คดี ซึ่งในปัจจุบัน ศาลสูงสุดแห่งสหรัฐอเมริกาได้วินิจฉัยพิพากษารับรองความสำคัญของสิทธิการมีทนายความโดยรัฐจัดทำให้ ไปถึงระดับที่ว่า “สิทธิในการมีทนายความของผู้ต้องหาหรือจำเลยในคดีอาญาได้มีสิทธิในการมีทนายความในคดีอาญาทุกประเภท”

ในรายละเอียดของกระบวนการช่วยเหลือประชาชนด้วยระบบทนายความของรัฐนั้น สหรัฐอเมริกามีรูปแบบทนายความจำเลยหรือผู้ต้องหาแห่งรัฐ ที่มีสถานะเป็นเจ้าของหน้าที่ของรัฐที่ผ่านการอบรมทางกฎหมายจากเนติบัณฑิตยสภา

สังกัดองค์กรสำนักงานบริหารศาลยุติธรรมแห่งสหรัฐอเมริกา (Administrative Office of the U.S. Courts) โดยมีอำนาจและหน้าที่เป็นทนายความช่วยเหลือทางคดีอาญาตั้งแต่ขั้นตอนการสอบสวน กล่าวคือ การรวบรวมพยานหลักฐานที่จะพิสูจน์ความผิดหรือความบริสุทธิ์ของผู้ต้องหาอย่างต่อเนื่อง จนไปถึงขั้นตอนการดำเนินกระบวนการพิจารณาคดีของศาล โดยในระดับสหรัฐ ฝ่ายตุลาการเป็นองค์กรที่บริหารจัดการและจัดสรรงบประมาณในการดำเนินการ โดยผู้ทำหน้าที่เป็นทนายความแห่งรัฐ ถือเป็นลูกจ้างของรัฐบาล (Federal Employee) ส่วนในระดับมลรัฐ ปรากฏการใช้ระบบทนายความชุมชน (Community Defender Organization) มาใช้ผสมผสานร่วมกับระบบทนายความแห่งรัฐ (Public Defender) กล่าวคือ ในแต่ละมลรัฐมีรูปแบบการจัดระบบแตกต่างกันไป ซึ่งในบางมลรัฐนำรูปแบบทนายความพิทักษ์สิทธิระดับสหรัฐมาใช้ คือ ให้ศาลเป็นผู้บริหารจัดการสำนักงานหรือระบบทนายความพิทักษ์สิทธิ แต่บางมลรัฐก็จะมอบให้รัฐบาลมลรัฐเป็นผู้ดำเนินการจัดตั้งสำนักงานของทนายความพิทักษ์สิทธิของมลรัฐ (Office of State Public Defender) ขึ้น โดยมอบให้รัฐบาลแห่งมลรัฐเป็นผู้บริหารจัดการได้ด้วยตนเอง ซึ่งหมายความรวมถึงการให้เงินงบประมาณสนับสนุน (State Fund) เพื่อว่าจ้างทนายความในฐานะเจ้าหน้าที่รัฐ

กล่าวสรุปได้ว่า ระบบทนายความแห่งรัฐของประเทศสหรัฐอเมริกา มุ่งหมายให้ผู้ประกอบวิชาชีพทนายความ เป็นบุคคลที่มีความน่าเชื่อถือในระดับสูงเทียบเท่ากับพนักงานอัยการหรือศาล โดยอาศัยการกำหนดคุณสมบัติของผู้ประกอบวิชาชีพทนายความให้มีอยู่ถึงระดับการสำเร็จการอบรมความรู้ทางด้านกฎหมาย จากเนติบัณฑิตยสภา และรับรองสถานะให้ทนายความแห่งรัฐเป็นเจ้าหน้าที่ของรัฐที่ได้รับเงินเดือนค่าตอบแทนและสวัสดิการในฐานะเจ้าหน้าที่รัฐคนหนึ่ง

(2) สหราชอาณาจักร

สิทธิการมีทนายความโดยรัฐจัดหาให้ของประเทศสหราชอาณาจักร ปรากฏกฎหมายที่สัมพันธ์เกี่ยวข้องกับสิทธิการมีทนายความโดยรัฐจัดหาให้มีการบังคับใช้อยู่จำนวน 3 ฉบับ ได้แก่ (1) The Police and Criminal Evidence Act, 1984 (PACE) หรือพระราชบัญญัติตำรวจและพยานหลักฐานในคดีอาญา ค.ศ. 1984 (2527) มาตรา 58 (1) ซึ่งบัญญัติรับรองสิทธิการมีทนายความเพื่อคุ้มครองสิทธิในชั้นดำเนินคดีโดยเจ้าหน้าที่ตำรวจ (2) Legal Services Act 2007 หรือพระราชบัญญัติการให้ความช่วยเหลือทางกฎหมาย ค.ศ. 2007 (พ.ศ. 2550) ที่นำมาใช้บังคับเพื่อการดำเนินการเกี่ยวกับทนายความแห่งรัฐ และ (3) Legal Aid, Sentencing and Punishment of Offenders Act 2012 หรือพระราชบัญญัติการให้ความช่วยเหลือทางกฎหมาย การพิพากษา และการลงโทษผู้กระทำความผิด ค.ศ. 2012 (พ.ศ. 2555) ซึ่งเป็นกฎหมายเกี่ยวกับการจัดสรรงบประมาณเพื่อการให้ความช่วยเหลือแก่ประชาชนในทางคดีอาญา อันมีรายละเอียดทางกระบวนการที่เป็นสาระสำคัญ ดังต่อไปนี้

ก) การจัดสิทธิการมีทนายความโดยรัฐจัดหาให้

พระราชบัญญัติการให้ความช่วยเหลือทางกฎหมาย ค.ศ. 2007 ได้กำหนดผู้รับผิดชอบในการดูแลให้ความช่วยเหลือทางกฎหมายแก่ประชาชนที่ต้องเข้าสู่กระบวนการยุติธรรม ทางอาญา ออกมาในรูปของคณะกรรมการ เรียกว่า “คณะกรรมการบริหารการให้ความช่วยเหลือทางกฎหมาย” (the Legal Services Board) ประกอบด้วย ประธานคณะกรรมการ (Chairman) คนหนึ่ง ซึ่งแต่งตั้งจากประธานศาลฎีกา (The Lord Chancellor) ประธานฝ่ายบริหาร (Chief Executive) คนหนึ่ง กับกรรมการซึ่งได้รับการแต่งตั้งจากประธานคณะกรรมการ อีกอย่างน้อย 7 คน แต่ไม่เกิน 10 คน (SCHEDULE 1 of Legal Services Act 2007) โดยคณะกรรมการ (Board) ชุดดังกล่าว มีหน้าที่รับผิดชอบเกี่ยวกับการพิจารณาอนุมัติทนายความ (บุคคลที่มีความรู้ทางนิติศาสตร์) มาเป็นผู้ช่วยเหลือประชาชนตามกฎหมาย รวมถึงการพัฒนาคุณวุฒิการศึกษา ฝึกอบรมทักษะ ความสามารถของบุคคลเหล่านั้นด้วย (มาตรา 4) โดยเรียกระบบคณะกรรมการนี้ว่า “Public defender” กล่าวคือ ระบบที่ให้รัฐมีหน้าที่ในการจัดให้มีการให้บริการแก่ผู้ต้องหา หรือ จำเลยในการได้รับคำปรึกษา การช่วยเหลือและมีทนายความแก่ต่างในคดีอาญา

ข) การจัดประเภททนายความ

ภายใต้พระราชบัญญัติการให้ความช่วยเหลือทางกฎหมาย ค.ศ. 2007 ประกอบพระราชบัญญัติสิทธิการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรม ค.ศ. 1999 ผู้รับผิดชอบในการจัดสรรสิทธิทนายความให้แก่ประชาชน คือ “คณะกรรมการบริหารการให้ความช่วยเหลือทางกฎหมาย” (the Legal Services Board) ที่มีหน้าที่รับผิดชอบเกี่ยวกับการพิจารณาอนุมัติทนายความ (บุคคลที่มีความรู้ทางนิติศาสตร์) มาเป็นผู้ช่วยเหลือประชาชนตามกฎหมาย โดยจำแนกออกได้เป็น 2 สถานะ คือ “ทนายความที่รัฐว่าจ้างตามคดี” กับ “ทนายความแห่งรัฐในฐานะลูกจ้างประจำของรัฐ” โดยมีการจำแนกวิธีการจัดหาทนายความโดยรัฐให้แก่ผู้ต้องหาและจำเลยในคดีอาญา ออกเป็น 2 วิธีการ ได้แก่

วิธีที่หนึ่ง การทำสัญญาว่าจ้างทนายความประเภท “Solicitor” ไว้คอยให้คำปรึกษากฎหมาย โดยอาศัยการติดต่อไปยัง “สำนักงานทนายความเอกชน” มาให้ความช่วยเหลือแก่ผู้ต้องหา ซึ่งเป็นการทำสัญญาว่าจ้างทนายความจากรัฐตามสัญญา โดยใช้เงินจากกองทุนช่วยเหลือประชาชนทางกฎหมายมาจ่ายให้แก่ทนายความที่รับว่าจ้าง โดยมีประเภทของสัญญาจ้าง เช่น สัญญาดำเนินคดีอาญาตามโครงการ (Contracted Scheme) สัญญาดำเนินคดีอาญาทุกระดับชั้น (All Classes Contract) เป็นต้น

วิธีที่สอง การที่รัฐว่าจ้างทนายความประจำในลักษณะเป็นลูกจ้างของรัฐขึ้นเป็นการเฉพาะ เรียกว่า “Barrister” โดยมีการจัดตั้งสำนักงานทนายความจำเลยของรัฐ ซึ่งทนายความจำเลยของรัฐนี้ จะมีสถานะเป็นเจ้าของพนักงานของรัฐในระบอบราชการ และจะได้รับสิทธิประโยชน์ค่าตอบแทนเป็นเงินเดือนประจำเช่นเดียวกับเจ้าหน้าที่ตำรวจ พนักงานอัยการ และผู้พิพากษา โดยทนายความจำเลยของรัฐนี้ จะต้องผ่านการอบรมกฎหมายจากสำนักเนติบัณฑิตยสภาเป็นเงื่อนไขด้านคุณสมบัติ

ค) การจัดสรรงบประมาณ

พระราชบัญญัติการให้ความช่วยเหลือทางกฎหมาย การพิพากษา และการลงโทษผู้กระทำความผิด ค.ศ. 2012 เป็นกฎหมายการให้ความคุ้มครองเกี่ยวกับการให้ความช่วยเหลือประชาชนทางกฎหมาย คือ “การให้ความช่วยเหลือทางกฎหมายเกี่ยวกับการให้ทุนสนับสนุนบริการด้านกฎหมาย เพื่อจัดเตรียมค่าใช้จ่ายและจำนวนเงินอื่นๆ ที่บุคคลพึงได้รับในการดำเนินคดีทั้งทางแพ่งและทางอาญา ตั้งแต่ชั้นจับกุม สอบสวน สังเกต พิจารณาคดี และไปถึงชั้นบังคับโทษแก่ไขพินผู้กระทำความผิด” กล่าวอีกนัยหนึ่ง คือ เป็นกฎหมายการเตรียมความพร้อมด้านการเงินเพื่อให้สามารถใช้งบประมาณดังกล่าวในการให้ความช่วยเหลือสิทธิการมีทนายความทั้งในคดีแพ่งและคดีอาญาของประชาชนได้อย่างรอบด้านและมีประสิทธิภาพ โดยกำหนดหน้าที่อำนาจให้แก่ “ประธานศาลฎีกา” (The Lord Chancellor) เป็นผู้บริหารในการอำนวยความสะดวกประชาชนโดยการจัดสรรงบประมาณตามกฎหมาย (มาตรา 1) ซึ่งการให้ความช่วยเหลือด้านงบประมาณแก่ประชาชนตามกฎหมายฉบับนี้ แบ่งออกเป็น 2 กลุ่มประเภทคดี ได้แก่ การให้ความช่วยเหลือในคดีแพ่ง เรียกว่า “Civil legal aid” และการให้ความช่วยเหลือในคดีอาญา เรียกว่า “Criminal legal aid” ซึ่งการให้ความช่วยเหลือทางกฎหมายทั้งสองกลุ่มนี้ จะอำนวยความสะดวกโดย “Director of Legal Aid Casework” หรือเรียกว่า “ผู้อำนวยการฝ่ายช่วยเหลือทางกฎหมาย” (มาตรา 4 (1)) โดยกรณีของการให้ความช่วยเหลือทางกฎหมายในคดีอาญานั้น จากข้อมูลการศึกษาปรากฏว่า สามารถจำแนกการช่วยเหลือออกได้เป็น 2 ลักษณะ ได้แก่

ก) การให้คำแนะนำและความช่วยเหลือแก่บุคคลที่ถูกควบคุมตัว (Advice and assistance for individuals in custody) คือ การให้คำปรึกษาทางกฎหมายขั้นต้น (initial advice) ได้แก่ การให้คำแนะนำเกี่ยวกับวิธีการบังคับใช้กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการจับกุมบุคคลในสถานการณเฉพาะ และขั้นตอนที่อาจต้องดำเนินการโดยต้องคำนึงถึงวิธีการบังคับใช้ด้วย (มาตรา 13 (7)) กับการให้ความช่วยเหลือทางกฎหมายขั้นต้น (initial assistance) ได้แก่ การให้ความช่วยเหลือในการดำเนินการตามขั้นตอนใด ๆ ตามกฎหมายที่บุคคลอาจดำเนินการตามสมควรขณะถูกควบคุมตัว รวมถึงความช่วยเหลือในรูปแบบของการสนับสนุน (มาตรา 13 (7))

ข) การให้คำแนะนำและความช่วยเหลือในกระบวนการพิจารณาคดีอาญา (Advice and assistance for criminal proceedings) คือ การให้คำแนะนำถึงสิทธิต่าง ๆ ที่ผู้ต้องหาหรือจำเลยสามารถจะได้รับจากการถูกดำเนินคดีโดยบุคคลที่อยู่ในกระบวนการพิจารณาคดี โดยความคุ้มครองในการได้รับคำแนะนำ และการให้ความช่วยเหลือในกระบวนการพิจารณาคดีอาญาตามกรณีนี้ หมายถึง (ก) บุคคลที่เกี่ยวข้องกับการสืบสวน ซึ่งอาจนำไปสู่การดำเนินคดีทางอาญา (นอกเหนือจากบุคคลที่ถูกจับและถูกควบคุมตัวที่สถานีตำรวจ หรือสถานที่อื่น ๆ) (ข) บุคคลที่อยู่เบื้องหน้าศาล หรือเจ้าหน้าที่อื่นใดที่มีอำนาจในการดำเนินคดีอาญา และ (ค) บุคคลที่ถูกดำเนินคดีอาญา (มาตรา 15 (2))

กล่าวโดยสรุปได้ว่า ในกรณีของประเทศสหราชอาณาจักร เมื่อผู้ต้องหา หรือจำเลยในคดีอาญาได้รับคำแนะนำถึงสิทธิต่าง ๆ ที่ตนพึงได้รับความคุ้มครองจากคดีอาญาแล้ว หากผู้นั้นประสงค์จะมีทนายความเป็นที่ปรึกษาทางคดีโดยรัฐจัดทำให้ รัฐก็จะนำเอากฎหมาย Access to Justice Act, 1999 หรือพระราชบัญญัติการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรม ค.ศ. 1999 (พ.ศ. 2542) และ Legal Services Act 2007 หรือพระราชบัญญัติการให้ความช่วยเหลือทางกฎหมาย ค.ศ. 2007 (พ.ศ. 2550) มาใช้บังคับร่วมกัน โดยทนายความที่รัฐจัดทำให้ จะปรากฏการดำเนินการอยู่ใน 2 ประเภท คือ ทนายความประเภท “Solicitor” ซึ่งมีสถานะเป็นผู้ประกอบวิชาชีพทนายความอิสระ สังกัดสำนักงานทนายความเอกชน โดยอาศัยการว่าจ้างตามสัญญาประเภทหนึ่ง กับทนายความประเภท “Barrister” ที่สำเร็จการอบรมกฎหมายจากเนติบัณฑิตยสภา มีสถานะเป็นเจ้าหน้าที่ของรัฐ (ลูกจ้างประจำ) สังกัดสำนักงานทนายความจำเลยของรัฐโดยตรง อีกประเภทหนึ่ง โดยการจัดสรรงบประมาณเพื่อการดำเนินการคุ้มครองสิทธิเช่นที่กล่าวนี้ จะกระทำผ่านกฎหมาย Legal Aid, Sentencing and Punishment of Offenders Act 2012 อีกประการด้วย ด้วยการบริหารจัดการเกี่ยวกับสิทธิของประชาชนในการจัดสรรสิทธิทนายความโดยรัฐจัดทำให้จากกระบวนการยุติธรรมอย่างบริบูรณ์เช่นนี้เอง ทำให้รูปแบบทนายความแห่งรัฐและรวมถึงสิทธิการมีทนายความโดยรัฐจัดทำให้ของประเทศสหราชอาณาจักร จึงมีความเหมาะสมอย่างมากต่อการนำมาใช้เป็นแบบอย่างแนวทางการพัฒนาระบบทนายความในคดีอาญาเพื่อช่วยเหลือทางกฎหมายแก่ประชาชนของประเทศไทยให้เกิดประสิทธิภาพอย่างสมบูรณ์มากยิ่งขึ้นต่อไปตามลำดับ

2. อภิปรายผล

จากข้อมูลการศึกษาเกี่ยวกับสิทธิการมีทนายความโดยรัฐจัดทำให้ทั้งในประเทศไทยและของต่างประเทศสามารถนำมาอภิปรายผลการศึกษาได้ ดังนี้

2.1) วิเคราะห์การรับรองสิทธิการมีทนายความโดยรัฐจัดทำให้ในระบบบังคับกับทุกประเภทคดี

สิทธิการมีทนายความโดยรัฐจัดทำให้ตามที่ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาของประเทศไทยรับรองไว้ที่ยังคงปรากฏความไม่เสมอภาคกัน คือ บางกรณี เช่น คดีที่อัตราโทษจำคุกประหารชีวิต หรือคดีที่จำเลยเป็นบุคคลอายุไม่ถึง 18 ปี ไม่ว่าจะในชั้นสอบสวน ชั้นไต่สวนมูลฟ้องโดยศาล หรือชั้นพิจารณาคดีโดยศาล ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 134/1 วรรคหนึ่ง มาตรา 165/1 วรรคหนึ่ง และมาตรา 173 วรรคหนึ่ง ต่างรับรองให้รัฐต้องจัดหาทนายความให้เสมอ หากผู้ต้องหาหรือจำเลยยังไม่มีทนายความในคดีนั้น อันเป็นไปในระบบบังคับ เป็นต้น แต่ในบางกรณี เช่น กรณีสิทธิการมีทนายความในการไต่สวนผู้ต้องหาเพื่อการขอออกหมายขัง ตามมาตรา 87 วรรคแปด หรือกรณีชั้นสอบสวน มาตรา 134/1 วรรคสอง กรณีความผิดที่มีอัตราโทษจำคุก กรณีชั้นไต่สวนมูลฟ้องโดยศาล มาตรา 165/1 วรรคสอง กรณีความผิดที่มีอัตราโทษจำคุก และกรณีชั้นพิจารณาคดีโดยศาล มาตรา 173 วรรคสอง กรณีความผิดที่มีอัตราโทษจำคุก ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา ได้รับรองให้รัฐจัดหาทนายความให้ บนฐานการขอสอบถามความต้องการจากผู้ต้องหาหรือจำเลยว่าต้องการทนายความหรือไม่ หากต้องการก็ให้รัฐจัดทำให้ ซึ่งดำเนินไปในรูปแบบระบบไม่บังคับ จึงเป็นกรณีที่กฎหมายมิได้รับรองสิทธิการมีทนายความโดยรัฐจัดทำให้อย่างเสมอภาคกัน ซึ่งจากข้อมูลการศึกษาปรากฏว่า ในประเทศสหรัฐอเมริกา โดยรัฐธรรมนูญ ค.ศ. 1787 ฉบับแก้ไขเพิ่มเติมครั้งที่ 6 ได้มีการพัฒนาเกี่ยวกับสิทธิการมีทนายความโดยรัฐจัดทำให้บนหลักความเสมอภาคในการได้รับความ

คุ้มครองจากกระบวนการยุติธรรมทางอาญามาเป็นลำดับซึ่งในปี ค.ศ. 1984 ศาลสูงสุดแห่งสหรัฐอเมริกา ได้วางหลักให้สิทธิในการมีทนายความของผู้ต้องหาหรือจำเลยในคดีอาญา จะต้องมิสิทธิในการมีทนายความในคดีอาญาทุกประเภทอย่างเสมอภาคกันตามที่รัฐธรรมนูญ ค.ศ. 1787 ฉบับแก้ไขเพิ่มเติมครั้งที่ 6 ได้รับรองไว้ จึงสามารถพัฒนากรณีการรับรองสิทธิการมีทนายความโดยรัฐจัดทำให้ในระบบบังคับกับทุกประเภทคดีของประเทศไทย โดยวิธีการแก้ไขเพิ่มเติมรับรองหลักการดังกล่าวนี้ขึ้นในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 มาตรา 68 วรรคท้าย

2.2) วิเคราะห์การตรากฎหมายว่าด้วยการจัดหาทนายความให้แก่ผู้ต้องหาและจำเลยในคดีอาญา

จากข้อมูลการศึกษาที่ได้รับมาจากกรณีของประเทศสหราชอาณาจักร ปรากฏว่ามีการตรากฎหมายเพื่อการบังคับใช้เพื่อรองรับด้านสิทธิการมีทนายความโดยรัฐจัดทำให้ อยู่จำนวนถึง 3 ฉบับ ได้แก่ 1) The Police and Criminal Evidence Act, 1984 (PACE) หรือพระราชบัญญัติตำรวจและพยานหลักฐานในคดีอาญา ค.ศ. 1984 (2527) มาตรา 58 (1) ซึ่งบัญญัติรับรองสิทธิการมีทนายความเพื่อคุ้มครองสิทธิในชั้นดำเนินคดีโดยเจ้าหน้าที่ตำรวจ 2) Legal Services Act 2007 หรือพระราชบัญญัติการให้ความช่วยเหลือทางกฎหมาย ค.ศ. 2007 (พ.ศ. 2550) กฎหมายฉบับนี้นับเป็นกฎหมายหลักที่นำมาใช้บังคับเพื่อการดำเนินการเกี่ยวกับทนายความแห่งรัฐ และ 3) Legal Aid, Sentencing and Punishment of Offenders Act 2012 หรือพระราชบัญญัติการให้ความช่วยเหลือทางกฎหมาย การพิพากษา และการลงโทษผู้กระทำความผิด ค.ศ. 2012 (พ.ศ. 2555) อันเป็นกฎหมายเกี่ยวกับการจัดสรรงบประมาณเพื่อการให้ความช่วยเหลือแก่ประชาชนในทางคดีอาญา โดยกฎหมายแต่ละฉบับเหล่านี้ ได้ตราขึ้นเป็นกฎหมายแม่บทในระดับ “พระราชบัญญัติ (Act)” ทั้งสิ้น ซึ่งมีผลต่อประสิทธิภาพในการบังคับใช้กฎหมายเกี่ยวกับสิทธิการมีทนายความโดยรัฐจัดทำให้เป็นอย่างมาก กล่าวคือ นิติวิธีและกระบวนการทางกฎหมายเกี่ยวกับผู้รับผิดชอบในงานด้านสิทธิการมีทนายความโดยรัฐจัดทำให้ในลักษณะทนายความแห่งรัฐ รวมถึงการบริหารและจัดสรรงบประมาณในการเหล่านี้ถูกรับรองขึ้นโดยกฎหมายแม่บทอย่างชัดเจน โดยเมื่อเปรียบเทียบกับกรณีของประเทศไทยเกี่ยวกับสิทธิการมีทนายความโดยรัฐจัดทำให้ถูกรับรองไว้โดยรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 มาตรา 68 โดยอนุวัตรความคุ้มครองด้านกระบวนการไว้โดยประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาในหลากหลายกรณี ได้แก่ ชั้นสอบสวน โดยมาตรา 134/1 ชั้นไต่สวนมูลฟ้องโดยศาล โดยมาตรา 165/1 หรือชั้นพิจารณาตัดสินโดยศาล โดยมาตรา 173 แต่ทว่ากระบวนการในรายละเอียดเพื่อการปฏิบัติและรวมถึงผู้รับผิดชอบในการดำเนินการ และวิธีการด้านงบประมาณนั้น กลับไม่มีการรับรองไว้ในลักษณะของกฎหมายแม่บทในระดับพระราชบัญญัติแต่อย่างใด คงปรากฏเป็นรายละเอียดอย่างกระจัดกระจายในกฎหมายลำดับรองหลากหลายฉบับ เช่น กฎกระทรวงกำหนดหลักเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไขที่พนักงานสอบสวนต้องปฏิบัติในการจัดหาทนายความให้แก่ผู้ต้องหาในคดีอาญา พ.ศ. 2549 หรือระเบียบคณะกรรมการบริหารศาลยุติธรรมว่าด้วยการจ่ายเงินรางวัลและค่าใช้จ่ายแก่ทนายความที่ศาลตั้งให้ผู้ต้องหาหรือจำเลย ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 173 พ.ศ. 2548 หรือระเบียบคณะกรรมการบริหารศาลยุติธรรมว่าด้วยการจ่ายเงินรางวัลและค่าใช้จ่ายแก่ทนายความที่ศาลตั้งให้จำเลยในการไต่สวนมูลฟ้อง ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 165/1 พ.ศ. 2562 เป็นต้น จึงควรตรากฎหมายกลางขึ้นเพื่อการรับรองสิทธิและกระบวนการจัดหาทนายความขึ้นเป็นการเฉพาะ โดยอาจเรียกชื่อว่า “พระราชบัญญัติการจัดหาทนายความให้แก่ผู้ต้องหาและจำเลยในคดีอาญาโดยรัฐ พ.ศ. 2567”

2.3) วิเคราะห์การจัดตั้งคณะกรรมการจัดหาทนายความให้แก่ผู้ต้องหาและจำเลยในคดีอาญา

จากที่พระราชบัญญัติการให้ความช่วยเหลือทางกฎหมาย ค.ศ. 2007 ของประเทศสหราชอาณาจักร กำหนดให้มี “คณะกรรมการบริหารการให้ความช่วยเหลือทางกฎหมาย” (the Legal Services Board) เป็นคณะกรรมการผู้รับผิดชอบในการจัดหาและให้เห็นการขอการเป็นทนายความให้แก่ผู้ต้องหาหรือจำเลยในคดีอาญาโดยรัฐจัดทำให้ และรวมถึงการบรรจุแต่งตั้งบุคคลเข้าเป็นทนายความแห่งรัฐ ซึ่งมีประธานคณะกรรมการ (Chairman) คือ ประธาน

ศาลฎีกา (The Lord Chancellor) และกรรมการอื่น ๆ ประกอบเป็นคณะกรรมการ โดยกรณีของคณะกรรมการในลักษณะที่กล่าวนี้ ไม่ปรากฏการรับรองไว้ในกฎหมายของประเทศไทยแต่อย่างใด

2.4) วิเคราะห์การกำหนดให้มีระบบนายความแห่งรัฐและระบบนายความประจำคดี

จากข้อมูลการศึกษาปรากฏว่าพระราชบัญญัติการให้ความช่วยเหลือทางกฎหมาย ค.ศ. 2007 ประกอบพระราชบัญญัติสิทธิการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรม ค.ศ. 1999 ของประเทศสหราชอาณาจักร กำหนดให้ผู้รับผิดชอบในการจัดสรรสิทธิทนายความให้แก่ประชาชน คือ “คณะกรรมการบริหารการให้ความช่วยเหลือทางกฎหมาย” (the Legal Services Board) อันมีหน้าที่รับผิดชอบเกี่ยวกับการพิจารณาอนุมัติทนายความ (บุคคลที่มีความรู้ทางนิติศาสตร์) มาเป็นผู้ช่วยเหลือประชาชนตามกฎหมายในฐานะ “ทนายความที่รัฐว่าจ้างตามคดี” กับ “ทนายความแห่งรัฐในฐานะลูกจ้างประจำของรัฐ” โดยมีการจำแนกวิธีการจัดหาทนายความโดยรัฐให้แก่ผู้ต้องหาและจำเลยในคดีอาญา ออกเป็น 2 วิธีการ ได้แก่ วิธีที่หนึ่ง การทำสัญญาว่าจ้างทนายความประเภท “Solicitor” ไว้คอยให้คำปรึกษากฎหมาย โดยอาศัยการติดต่อไปยัง “สำนักงานทนายความเอกชน” มาให้ความช่วยเหลือแก่ผู้ต้องหา ซึ่งเป็นการทำสัญญาว่าจ้างทนายความจากรัฐตามสัญญา โดยใช้เงินจากกองทุนช่วยเหลือประชาชนทางกฎหมายมาจ่ายให้แก่ทนายความที่รับว่าจ้าง โดยมีประเภทของสัญญาจ้าง เช่น สัญญาดำเนินคดีอาญาตามโครงการ (Contracted Scheme) สัญญาดำเนินคดีอาญาทุกระดับชั้น (All Classes Contract) เป็นต้น วิธีที่สอง การที่รัฐว่าจ้างทนายความประจำในลักษณะเป็นลูกจ้างของรัฐขึ้นเป็นการเฉพาะ เรียกว่า “Barrister” โดยมีการจัดตั้งสำนักงานทนายความจำเลยของรัฐ ซึ่งทนายความจำเลยของรัฐนี้จะมีสถานะเป็นเจ้าของพนักงานของรัฐในระบบราชการ และจะได้รับสิทธิประโยชน์ค่าตอบแทนเป็นเงินเดือนประจำ เช่นเดียวกับเจ้าหน้าที่ตำรวจ พนักงานอัยการ และผู้พิพากษา โดยทนายความจำเลยของรัฐนี้ จะต้องผ่านการอบรมกฎหมายจากสำนักเนติบัณฑิตยสภาเป็นเงื่อนไขด้านคุณสมบัติ

อนึ่ง จากวิธีการจัดหาทนายความโดยรัฐให้แก่ผู้ต้องหาหรือจำเลยในคดีอาญาของประเทศสหราชอาณาจักร จะเห็นได้ว่ามีการจัดลำดับชั้นของทนายความออกเป็น 2 ประเภทด้วยกัน กล่าวคือ ทนายความประเภท “Solicitor” ซึ่งมีสถานะเป็นผู้ประกอบวิชาชีพทนายความอิสระ สังกัดสำนักงานทนายความเอกชนประเภทหนึ่ง กับทนายความประเภท “Barrister” ที่สำเร็จการอบรมกฎหมายจากเนติบัณฑิตยสภา มีสถานะเป็นเจ้าหน้าที่ของรัฐ (ลูกจ้างประจำ) สังกัดสำนักงานทนายความจำเลยของรัฐโดยตรง จากการจำแนกประเภทของทนายความดังกล่าวนี้ นับเป็นวิธีการที่แตกต่างไปจากการจัดหาทนายความโดยรัฐของประเทศไทย กล่าวคือ กรณีของประเทศไทยนั้น ทนายความที่เข้ามารับผิดชอบคดีอาญาของผู้ต้องหาหรือจำเลย จะมีได้ถูกว่าจ้างในลักษณะสัญญาจากรัฐตามทนายความประเภท “Solicitor” หรือเป็นทนายความแห่งรัฐ ตามประเภท “Barrister” ซึ่งเป็นลูกจ้างประจำของรัฐ ที่มีค่าตอบแทนและสวัสดิการในลักษณะเช่นเดียวกับเจ้าหน้าที่ตำรวจ หรือพนักงานอัยการ แต่ทว่ากรณีของทนายความที่รัฐจัดทำให้ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาของประเทศไทยนี้ คงดำรงอยู่ในสถานะเพียง “ทนายความขอแรง” ที่ได้รับค่าตอบแทนตามครั้งการปฏิบัติงานหรือตามคดีแต่เพียงเท่านั้น และที่สำคัญคือในประเทศไทยยังไม่มีกรรับรองให้มีระบบทนายความแห่งรัฐขึ้นแต่อย่างใด

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

1. บทสรุป

สิทธิการมีทนายความโดยรัฐจัดทำให้ภายใต้กฎหมายของประเทศไทย หากพิจารณาจากมิติของกฎหมายแล้วปรากฏหลักการที่ขัดแย้งเกี่ยวกับสิทธิการมีทนายความโดยรัฐจัดทำให้ โดยเฉพาะการรับรองสิทธิการมีทนายความโดยรัฐจัดทำให้บนความเสมอภาคเท่าเทียมจากรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 มาตรา 68 แต่กระนั้น ในรายละเอียดเพื่อการอนุวัติสิทธิการมีทนายความโดยรัฐจัดทำให้ผ่านวิธีการของประมวลกฎหมายวิธีพิจารณา

ความอาญาและรวมไปถึงกฎกระทรวงและระเบียบที่เกี่ยวข้อง ก็ยังคงปรากฏข้ออุปสรรคต่อการบังคับสิทธิการมีทนายความโดยรัฐจัดทำให้ให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุดอยู่เช่นเดียวกัน โดยข้อจำกัดที่เห็นได้ชัดก็คือ ยังคงปรากฏการแบ่งแยกสิทธิการมีทนายความโดยรัฐจัดทำให้ออกเป็น 2 ระบบ ได้แก่ ระบบบังคับ และระบบไม่บังคับ นอกจากนี้กรณีสิทธิที่ทนายความพึงได้รับจากหลักประกันสิทธิการมีทนายโดยรัฐจัดทำให้ ก็ยังมีได้ดำรงอยู่ในระดับเทียบเท่ากับระบบทนายความแห่งรัฐ ดังที่ปรากฏการใช้บังคับอยู่ในประเทศสหรัฐอเมริกา และประเทศสหราชอาณาจักร ซึ่งผู้ศึกษาเห็นว่า ควรได้รับการพัฒนาระดับระบบทนายแห่งรัฐขึ้นใช้บังคับในประเทศไทยต่อไป

2. ข้อเสนอแนะ

1) การรับรองสิทธิการมีทนายความโดยรัฐจัดทำให้ในระบบบังคับ

ผู้ศึกษามีข้อเสนอแนะขึ้นว่า กรณีการรับรองสิทธิการมีทนายความโดยรัฐจัดทำให้ในระบบบังคับกับทุกประเภทคดีของประเทศไทย โดยการแก้ไขเพิ่มเติมรับรองหลักการดังกล่าวนี้ขึ้นในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 มาตรา 68 วรรคท้าย โดยแก้ไขถ้อยความเป็นว่า “รัฐพึงให้ความช่วยเหลือทางกฎหมายแก่ประชาชนในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรม รวมตลอดถึงการจัดหาทนายความให้ใช้ โดยในคดีอาญาให้รัฐจัดหาทนายความให้แก่ผู้ต้องหาหรือจำเลยในทุกประเภทคดี” และเพื่อให้เกิดความสอดคล้องกับหลักการที่เสนอแนวทางให้มีการแก้ไขเพิ่มเติมบทบัญญัติรัฐธรรมนูญ มาตรา 68 วรรคท้ายดังที่เสนอแนะไว้นี้ จึงสมควรแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา ในทุกรายมาตราที่เกี่ยวข้องกับสิทธิการมีทนายความโดยรัฐจัดทำให้ ให้ดำเนินไปในระบบบังคับกับทุกประเภทคดีตามที่รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 มาตรา 68 วรรคท้ายที่ได้เสนอแก้ไขใหม่ได้รับรองหลักการไว้เช่นกัน

2) การตรากฎหมายว่าด้วยการจัดหาทนายความให้ผู้ต้องหาและจำเลยในคดีอาญา

ผู้ศึกษามีข้อเสนอแนะขึ้นว่า ควรตรากฎหมายเกี่ยวกับการสิทธิการมีทนายความโดยรัฐจัดทำให้ขึ้นบังคับใช้เป็นกรณีเฉพาะ ตามแบบอย่างของประเทศสหราชอาณาจักร โดยเสนอให้ใช้ชื่อกฎหมายว่า “พระราชบัญญัติการจัดหาทนายความให้แก่ผู้ต้องหาและจำเลยในคดีอาญาโดยรัฐ พ.ศ. 2567” ทั้งนี้ เพื่อให้รายละเอียดเกี่ยวกับการจัดสิทธิการมีทนายความโดยรัฐจัดทำให้ ดำรงอยู่ในลักษณะกฎหมายแม่บท มิได้ดำรงอยู่ในลักษณะกฎหมายลูกที่กระจัดกระจายในการใช้บังคับ

3) การกำหนดให้มีคณะกรรมการจัดหาทนายความให้แก่ผู้ต้องหาและจำเลยในคดีอาญา

ผู้ศึกษามีข้อเสนอแนะเป็นประเด็นขยายรายละเอียดของพระราชบัญญัติการจัดหาทนายความให้แก่ผู้ต้องหาและจำเลยในคดีอาญาโดยรัฐ พ.ศ. 2567 ที่ได้เสนอแนวทางการพัฒนาไว้ก่อนหน้า กล่าวคือ ให้มีการกำหนดหมวดว่าด้วย “คณะกรรมการจัดหาทนายความให้แก่ผู้ต้องหาและจำเลยในคดีอาญา” ขึ้น ในลักษณะเช่นเดียวกับพระราชบัญญัติการให้ความช่วยเหลือทางกฎหมาย ค.ศ. 2007 ของประเทศสหราชอาณาจักร โดยให้คณะกรรมการจัดหาทนายความให้แก่ผู้ต้องหาและจำเลยในคดีอาญาโดยรัฐ อย่างน้อยต้องประกอบด้วยผู้ดำรงตำแหน่งและบุคคล ดังต่อไปนี้ (1) ประธานศาลฎีกา เป็นประธานกรรมการ (2) รัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม (3) นายกสภาทนายความ (4) ผู้แทนเนติบัณฑิตยสภาในพระบรมราชูปถัมภ์ (5) ผู้แทนสถาบันเพื่อการยุติธรรมแห่งประเทศไทย (องค์การมหาชน) (6) ผู้แทนกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ (7) ผู้แทนกระทรวงการคลัง และ (8) ผู้แทนสำนักงบประมาณ

4) การกำหนดให้มีระบบทนายความแห่งรัฐและระบบทนายความประจำคดี

จากประเด็นข้อเสนอแนะก่อนหน้าที่ผู้ศึกษาได้เสนอแนะแนวทางการพัฒนากฎหมายโดยให้มีการตรา “พระราชบัญญัติการจัดหาทนายความให้แก่ผู้ต้องหาและจำเลยในคดีอาญาโดยรัฐ พ.ศ. 2567” ขึ้นบังคับใช้ในลักษณะเป็นกฎหมายกลางเพื่อการบริหารจัดการเกี่ยวกับสิทธิการมีทนายความโดยรัฐจัดทำให้ของผู้ต้องหาและจำเลยในคดีอาญา โดยให้มี “คณะกรรมการจัดหาทนายความให้แก่ผู้ต้องหาและจำเลยในคดีอาญา” ที่ประกอบด้วย

ผู้ดำรงตำแหน่งและบุคคลที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการยุติธรรมมาร่วมเป็นคณะกรรมการ เพื่อรับผิดชอบในการจัดการและการให้เห็นการขอการเป็นทนายความให้แก่ผู้ต้องหาหรือจำเลยในคดีอาญาโดยรัฐจัดทำให้ และรวมถึงการบรรจุแต่งตั้งบุคคลเข้าเป็นทนายความแห่งรัฐ เพื่อให้กระบวนการดังกล่าวนี้สอดคล้องกับการรับรองระบบทนายแห่งรัฐขึ้นในประเทศไทยอย่างเป็นระบบ ผู้ศึกษาจึงมีข้อเสนอแนะในการจัดระบบทนายความว่าเป็นว่า ควรกำหนดให้มีระบบทนายความที่รัฐจัดทำให้ใน 2 ประเภท เช่นเดียวกับกับกรณีของประเทศสหราชอาณาจักร ได้แก่

(1) ทนายความประเภททนายความแห่งรัฐ กล่าวคือ เป็นทนายความที่ได้รับการสอบคัดเลือกและบรรจุแต่งตั้งจากความเห็นชอบของ “คณะกรรมการจัดหาทนายความให้แก่ผู้ต้องหาและจำเลยในคดีอาญา” โดยกำหนดคุณสมบัติให้บุคคลที่จะมีสิทธิเป็นทนายความประเภททนายความแห่งรัฐ จะต้อง (1) สำเร็จการศึกษานิติศาสตรบัณฑิต (2) มีใบประกอบวิชาชีพทนายความที่ออกโดยสภาทนายความในพระบรมราชูปถัมภ์ และ (3) ผ่านการอบรมกฎหมายจากเนติบัณฑิตยสภาในพระบรมราชูปถัมภ์ โดยรับรองให้ทนายความแห่งรัฐเป็นเจ้าพนักงานในสังกัดกระทรวงยุติธรรมเพื่อรับผิดชอบเป็นทนายความแห่งรัฐ ที่ทำหน้าที่ให้ความช่วยเหลือทางคดีอาญาแก่ผู้ต้องหาและจำเลย ในลักษณะเช่นเดียวกับที่โจทก์หรือฝ่ายเสียหาย มีพนักงานอัยการเป็นผู้ว่าต่างแก่ต่างคดีให้แก่ตน โดยให้ทนายความแห่งรัฐได้รับค่าตอบแทนและสวัสดิการในลักษณะเช่นเดียวกับพนักงานสอบสวน หรือพนักงานอัยการ ทั้งนี้ตามแบบอย่างของทนายความประเภท “Barrister” ของประเทศสหราชอาณาจักร

(2) ทนายความประเภททนายความประจำคดี กล่าวคือ จากที่กฎหมายของประเทศสหราชอาณาจักร รับรองสิทธิการมีทนายความโดยรัฐจัดทำให้แก่ผู้ต้องหาและจำเลยในคดีไว้ 2 ประเภท โดยในประเทศของทนายความตามสัญญาจ้างตามคดี ซึ่งใช้บังคับกับทนายความประเภท “Solicitor” เพื่อให้คำปรึกษากฎหมาย โดยอาศัยการติดต่อไปยัง “สำนักงานทนายความเอกชน” ซึ่งเป็นการทำสัญญาว่าจ้างทนายความจากรัฐตามสัญญา โดยใช้เงินจากกองทุนช่วยเหลือประชาชนทางกฎหมายมาจ่ายให้แก่ทนายความที่รับว่าจ้างในลักษณะสัญญาดำเนินคดีอาญาตามโครงการ (Contracted Scheme) หรือสัญญาค่าเนนคดีอาญาทุกระดับชั้น (All Classes Contract) เป็นต้น ซึ่งในปัจจุบันกรณีของทนายความที่รัฐจัดทำให้ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาของประเทศไทยกำหนดไว้นี้ ยังคงดำรงอยู่ในสถานะเพียง “ทนายความขอแรง” ที่เป็นผู้ประกอบวิชาชีพทนายอิสระ ในสังกัดสภาทนายความในพระบรมราชูปถัมภ์ ซึ่งยังคงได้รับค่าตอบแทนตามครั้งการปฏิบัติงานหรือตามประเภทคดีเท่านั้น มิได้ดำรงอยู่ในลักษณะการจัดทำเป็นสัญญาจ้างโดยรัฐโดยตรงตามแบบอย่างของประเทศสหราชอาณาจักรแต่อย่างใด จึงควรพัฒนาระบบทนายความขอแรงด้วยการยกระดับของทนายความขอแรงที่ปฏิบัติอยู่ในรูปแบบเดิม เป็น “ทนายความประจำคดี” ที่ได้เข้าทำสัญญาว่าจ้างกับรัฐ โดยบรรจุหลักการดังกล่าวนี้ไว้ใน “พระราชบัญญัติการจัดหาทนายความให้แก่ผู้ต้องหาและจำเลยในคดีอาญาโดยรัฐ พ.ศ. 2567” ซึ่งการทำสัญญาดังกล่าวนี้นี้ให้กระทำกับศาลยุติธรรมในเขตอำนาจที่พิจารณาคดีเป็นสำคัญ อันหมายความว่าไปถึงทนายความประจำคดีที่ได้รับการจัดหาในชั้นสอบสวนด้วย

เอกสารอ้างอิง

1. หนังสือ ตำรา วิจัย วารสาร กฎหมาย

กฎกระทรวงกำหนดหลักเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไขที่พนักงานสอบสวนต้องปฏิบัติในการจัดหาทนายความให้แก่ผู้ต้องหา
ในคดีอาญา พ.ศ. 2549. (2550, 16 กุมภาพันธ์). **ราชกิจจานุเบกษา**, เล่ม 124 ตอนที่ 11 ก
กติกาสากล ICCPR. [ออนไลน์] เข้าถึงได้จาก <https://humanrights.mfa.go.th/upload/pdf/iccprt.pdf>. [2566,
สิงหาคม 5]

- คณิต ฒ นคร. (2561). **กฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา**. พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์วิญญูชน.
- จิตติ ดิงศภักย์. (2542). **หลักวิชาชีพนักกฎหมาย**. กรุงเทพฯ : คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ชัยนเรศ วงศ์สายัณห์. (2556). การนำระบบลูกขุนมาใช้ในการพิจารณาคดีอาญาร้ายแรงในประเทศไทย. *วิทยานพนธ์* หลักสูตรนิติศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชานิติศาสตร์ คณะนิติศาสตร์ปริธี พนมยงค์ มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต, .
น้ำแท้ มีบุญส้าง. (2552). กระบวนการยุติธรรมทางอาญาของประเทศอังกฤษ. *วารสารจตุลนิติ*, 6(6), 47.
- พระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา (ฉบับที่ 33) พ.ศ. 2562. (2562, 19 กุมภาพันธ์)
ราชกิจจานุเบกษา, เล่ม 136 ตอนที่ 20 ก
- พระราชบัญญัติทนายความ พ.ศ. 2528. (2528, 19 กันยายน). **ราชกิจจานุเบกษา**, เล่มที่ 102 ตอนที่ 129 ฉบับพิเศษ
รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560, (2560, 6 สิงหาคม) **ราชกิจจานุเบกษา**, เล่ม 134 ตอนที่ 40 ก
วิชา มหาคุณ. (2559). หลักนิติธรรมกับจริยธรรมในวิชาชีพกฎหมาย. *วารสารศาลรัฐธรรมนูญ*, 18(53), 135 – 136.
- วุฒิพงษ์ วิบูลย์วงศ์. (2556). **หลักนิติธรรมกับการเยียวยาผู้เสียหายในคดีอาญา**. หลักสูตรหลักนิติธรรม
เพื่อประชาธิปไตย รุ่นที่ 1 วิทยาลัยรัฐธรรมนูญ สำนักงานศาลรัฐธรรมนูญ, .
- สมพงษ์ สิงห์สมบุญ. (2560). การประกอบวิชาชีพทนายความตามหลักนิติธรรม. เอกสารวิชาการส่วนบุคคลหลักสูตร
หลักนิติธรรมเพื่อประชาธิปไตย รุ่นที่ 6 วิทยาลัยศาลรัฐธรรมนูญ สำนักงานศาลรัฐธรรมนูญ.
- อัศครร ไชยพงษ์. (2564). **การให้คำปรึกษาทางกฎหมายและความ (LAW 0532)**. พิมพ์ครั้งที่ 2. คณะนิติศาสตร์
มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี.
- อุเทน สุขทั่วญาติ. (2562). แม่แบบกฎหมายของต่างประเทศ เกี่ยวกับทนายความจัดหาของรัฐเพื่อพิทักษ์สิทธิของจำเลย
ในคดีอาญา. *วารสารกฎหมายและสังคมรังสิต* ปีที่ 1 ฉบับที่ 1 (มกราคม – เมษายน). น. 41-42.
- Mueller, Christopher B.; Laird C. Kirkpatrick (2009). *Evidence*; 4th ed. Aspen (Wolters Kluwer). ISBN 978-0-7355-7968-2.
- ## 2. สื่ออิเล็กทรอนิกส์
- นพรัตน์ เนียมคล้าย. (ม.ป.ป.). ระบบทนายความขอแรง: ที่พึ่งของคนจนในกระบวนการยุติธรรมไทย, [ออนไลน์]
เข้าถึงได้จาก file:///C:/Users/UNSGT/Downloads/tci_admin,+Journal+manager,+04. [2566,
สิงหาคม 13]
- ศาลจังหวัดอุทัยธานี. (2565). **รวมกฎหมายและระเบียบเกี่ยวกับทนายความขอแรงในคดีอาญา**. [ออนไลน์] เข้าถึง
ได้จาก <https://uttccoj.go.th> [2566, สิงหาคม 13]
- ศาลอาญา. (2566). **ประกาศศาลอาญา เรื่อง การขึ้นทะเบียนทนายความขอแรงของศาลอาญา ประจำปี พ.ศ. 2566**.
[ออนไลน์] เข้าถึงได้จาก <https://crimc.coj.go.th/th/content/category/detail/id/2510/iid/323522>
[2566 ธันวาคม 15]
- สำนักงานกิจการยุติธรรม. (2559). **ความหมายทนายความขอแรง**. [ออนไลน์] เข้าถึงได้จาก
<https://www.facebook.com>. [2566, สิงหาคม 12]
- American bar association. (2002). **Ten principles of a public defense delivery system**. [Online]
Available:https://www.americanbar.org/groups/legal_aid_indigent_defense/indigent_defense_systems_improvement/standards-and-policies/ten-principles-pub-def/ [2024, January 26]